

Az egyház mostohagyermekai

Beszélgetés Badin Ádámmal a rosznyói magyar evangélikusok helyzetéről és személyes kálváriájáról

Badin Ádám neve elsősorban mesemondóként, bábjátékosként és rendezőként ismert. Azt jobbára csak az egyház berkeiben jártas emberek tudják, hogy 2000-től kilenc évig volt a rosznyói evangélikus egyház presbitere, ahonnan idén szinte a múlt század koncepciós pereit idéző módszerrel kizárták. Nem nyugodott bele, harcát tovább folytatja, de a rosznyói magyar evangélikus gyülekezet már úgy tűnik, megadta magát a sorsának. Ha csak valami csoda nem történik, az egyik legősibb evangélikus magyar gyülekezet felmorzsolódik, Gömörország egy igazi meghatározó kultúrája tűnik el a szemünk elől...

Kezdjük a történetet 2006 őszével. Ekkor volt a Magyar Evangélikus Konferencia megalakulása Orosházán. A szlovákiai országos presbitériumi határozat, valami „rosszat sejtve”, arra szólított fel téged és másokat is, hogy „tartózkodjatok” a részvételtől.

Akkoriban zajlott a generális püspökváltás. Köztudott, hogy a szlovákiai evangélikus egyháznak három püspöke van, két egyházkerületi, keleti és nyugati (Eperjesen és Zólyomban), valamint az egyetemes főpüspök Pozsonyban, akinek nincs saját egyházkerülete. Ő képviseli kifelé az egyházat. Filo püspök akkor adta át a hivatalát Klátiknak. Ezt azért fontos tudni, mert ez a határozat még Filonak az utolsó rúgása volt. Ezt a határozatot nyáron hozta meg az országos presbitérium, a találkozóra októberben került sor, s ekkor már az új püspök, Miloš Klátik volt hivatalban. A dolog lényege, hogy a magyarországi elnök-püspök személyesen kereste meg és kérte Filo püspök közbenjárását, hogy engedélyezze a mi hivatalos részvételünket ezen a konferencián. Ez a konferencia valami olyan, mint a reformátusoknak a tanácskozó zsinat. (Abból nőtte ki magát a debreceni egyházegyesítő folyamat.) A magyar evangélikusok tanácskozó zsinata hasonlót akart megalkotni a világ magyar evangélikussága számára. Erre minket „nem ajánlott” az egyházunk, amivel a meghívóval egyszerre szembesültünk. Nehéz volt a döntés.

A rosznyói gyülekezet azonban már 2000-től nehéz helyzetbe került. Ennek persze voltak előzményei.

Akkorra a gyülekezet szlovák része nagyon kibővült. 1989-ig Rozsnyón csak hivatalosan volt szlovák gyülekezet, s alig öt-hat ember alkotta. A presbitérium, ennek megfelelően, magyar többségű volt. Rozsnyón, teljesen egyedülálló módon, a gyülekezet 1990-ig meg tudta őrizni a magyar jellegét.

Ami ugye közel öt évszázadot jelent.

Lényegében igen, de hozzá kell tenni, hogy itt korábban nagyon erős volt a német elem, amely a múlt század huszas éveire szinte teljesen felmorzsolódott. Ez egy össze-

tett helyzet. Rozsnyón nem volt mindig egy gyülekezet, a németek külön gyülekezetet alkottak, és bizonyos történelmi helyzetekben egyesült vagy nem egyesült a magyar és a német gyülekezet. Tudjuk, hogy Luther 1517-ben szögezte ki Wittenbergben a 95 tételét, és Rozsnyó már 1526-ban evangélikus volt! Az egész város, sőt az egész környék. A felekezeti sokszínűség később alakult ki ezen a tájon. Itt nagyon nagy számban maradt meg az evangélikus jelleg. Mondhatjuk úgy is, hogy az rosznyói evangélikusság meghatározó eleme lett a luteranizmus elterjedésének a Kárpát-medencében és egyúttal Rozsnyó szellemi fölvirágzását eredményezte. Mivel a magyarság legnagyobb része később tovább reformálódott, és Kálvin követőjeként református lett, ezért szokták csipkelődve mondani rólunk, hogy mi, evangélikusok megrekedtünk félúton a reformációban. Mindenesetre mind a mai napig Gömörország aktív szellemi gócpontja voltunk.

Hol van még ehhez hasonló a Felvidéken?

Ilyen összefüggő tömbben – mint Rozsnyó és Torna között, ahol van hat anyagyülekezet és ezek filiái, ami mintegy 25 falut jelent – sehol. A többi evangélikusság a Felvidéken elszórtan illetve szórványban van jelen. Rimaszombatban volt egy nagyobb gyülekezet, de ellentétben Rozsnyóval, ott a református elem dominált, míg Rozsnyón fordított volt a helyzet. Itt templomot is csak száz éve építettek a reformátusok. Rimaszombat körül van egy-két falu, Perjése, Pádár, aztán nyugat felé haladva Losoncon, Füleken van magyar evangélikus gyülekezet, majd az Ipoly mentén van pár falu (Nagycsalomja, Kisccsalomja, Leszenye), ahol élnek magyar evangélikusok, de szinte semmit sem tudunk róluk. Tovább haladva egy kicsiny falucska következik, Százd, majd Ipolyszakállas. Mindkettőben van egy nagyon kicsi, de a mai napig nagyon életrelvő gyülekezet. Utána Farnad következik, egy evangélikusok által is lakott falu Kovács Róbert lelkésszel, majd Léva következik, ahol erős magyar evangélikusság volt, de felszámolták, szervezett formában legalábbis nem léteznek. Aztán Galánta mellett Alsó- és Felsőszeliben van két nagy evangélikus gyülekezet, előbbinek Nagy Olivér, egy fiatal, bátor lelkész a papja. Ő Kistárkányból származik, ahol van egy egészen piciny evangélikus gyülekezet, ahol nagyon tág körzetben sem itt, sem Magyarországon nincsenek magyar evangélikusok. Ezek közül a gyülekezetek közül azonban, amelyeket felsoroltam, egyik sem rendelkezik azzal a múlttal, ami itt van nekünk, Rozsnyón, ez a fél évezredes múlt. Aztán van még Kassa, Pozsony, Dunaszerdahely és Komárom, ezek azonban, miként az összes városi gyülekezet, már vegyes, magyar-szlovák gyülekezetek. Tiszta magyar gyülekezetek a százdi-ipoly-szakállasit kivéve csak itt, Gömörben vannak.

Hogyan következhetett be, hogy rövid idő alatt vált szlovák többségűvé a rozsnói gyülekezet?

Dióhéjban: 1945 óta van itt szlovák lelkész. Addig csak két magyar lelkész volt, akiknek tudniuk kellett szlovákul és németül. Tudni kell, hogy az evangélikus egyház azelőtt három nyelvű volt, magyar, szlovák és német. Ez volt az evangélikusság identitása, amit mindig is tudatosan vállalt. A Monarchia idejében nem bocsátottak ki úgy evangélikus lelkészt, aki ne tudott mindhárom nyelven prédikálni. Mindhárom elem nagyjából azonos nagyságú volt, sőt talán a magyar elem volt a leggyengébb. A németekből, a közismert okok miatt nem maradt semmi, csupán a Szepességben van egy német gyülekezet, amely tartja az identitását, s tudtommal Pozsonyban van német szolgálat, amelyre vagy húsz idős ember jár.

De vissza Rozsnyóra, ahol, mint említettem, nem volt szlovák gyülekezet. Nem azért, mert valaki tiltotta, hiszen a környék szlováksága mind evangélikus, hanem mert Rozsnyón egyszerűen nem volt rá igény. A régi könyvek kimutatják ugyan, hogy jöttek úrvacsorázni, de ennyi. A rozsnói egyházra, erős magyar volta miatt, már 1945 előtt is nagy nyomás nehezedett, és mindenféle kompromisszumok árán tudták fenntartani például a gimnáziumot. 1945 után alapvetően megváltozott a helyzet: az egyik lelkész magyar maradt, a másik szlovák kellett legyen. Ettől fogva a szlovák lelkésznek csak az volt a feladata, hogy szlovák közösséget építsen. Megjegyzendő, nem nagy sikerrel, hiszen ez a lelkész a nyolcvanas években halt meg, s még akkor is mindössze 5-10 idős ember tette ki a szlovák gyülekezetet. Aztán 1983-ban meghalt a lelkészünk, Ivanics Béla, aki egyúttal esperes is volt. (Várgedén született, az iménti felsorolásból kifejtettem, ott is van magyar gyülekezet.) Ő képletesen szólva a hátán hordozta az egész magyar közösséget.

Ami a kommunizmus éveiben nem lehetett egyszerű.

Itt van az ország egyik legnagyobb evangélikus temploma, ezer embert képes befogadni. Vetekedik a pozsonyi nagytemplommal. Ez a hatalmas templom mindig tömve volt hívekkel, s mindenkinek megvolt a maga helye. Gazdag egyház volt, gazdag polgárokkal. És 1945 után sem ürrült ki a templom! Egyrészt az itteni evangélikusság nem mondott le a hitéről, másrészt Ivanics Béla is tartotta bennük a lelket. 1983-tól aztán olyan helyzet alakult ki, hogy a sajjögömöri Rusznák Dezsőn kívül az egész gömöri régióban tulajdonképpen nem maradt magyar evangélikus lelkész. Az öreg, magyarul is tudó lelkészgeneráció kihalt, és nem volt képzés, utánpótlás. Mivel Rozsnyón annyira erős volt a magyar gyülekezet, ide nem mertek szlovák lelkészt küldeni. Mígnem egy szép napon megjelent Vecán János, alias Ján Vecan. A háború utáni lakosságcserével rengeteg repatriáns szlovák érkezett Szlovákiába, akik zömmel evangélikusok voltak s akik áttelepülésük után létrehozták a gyülekezeteiket. Evangélikus lelkész viszont csak négy-öt érkezett (ez nem hivatalos adat), s ezek közül is visszament néhány, mindössze ketten maradtak itt. Ezek egyike volt Vecan.

Aki, úgy tudom, nem is folytatott lelkészi hivatást...

Ő az ötvenes években kiállt az egyházból, s mivel a repatriánsoknak szinte mindent lehetett, építézmérnöki diplomát szerzett, és így élte le az életét. Amikor elérte a nyugdíjas kort, még Ivanics idejében, papnak jelentkezett. Saját szlovák kollégái tiltakoztak ez ellen, hiszen a legnehezebb időkben, az ötvenes években hátat fordított egyházának.

Emlékezett egyáltalán a liturgiára?

Ő még szlovákul sem tudott rendesen. Mikor a rozsnói magyar evangélikusok – mivel nem volt magyarul tudó lelkész – megtudták, hogy ez az ember jól beszél magyarul, maguk jártak könyörögni, kérték a pozsonyi püspöknél, hogy visszavegyék az egyházba, s legyen magyarul tudó lelkész Rozsnyón. Ján Vecan azon túl, hogy ravasz ember volt, repatriáns társainak zöméhez hasonlóan, kellően meg volt fertőzve magyargyűlölettel. Ő aztán rövid idő alatt elvégezte azt, amit nem volt képes elvégezni sok-sok évszázad. Nem szeretném a kijelentéseit idézni, amiket másoktól hallottam (akkor én még egyetemista voltam), de tény, hogy pár év alatt mindent leépített, ami magyar volt a gyülekezetben. Addig minden magyarul folyt: istentisztelet, bibliaóra, stb. egyszóval az egész lelki élet. Már a kommunizmus idején, 1984-es ténykedése kezdetétől művileg duzzasztani kezdte a szlovák gyülekezetet. Ez 1989-ig nem ment zökkenőmentesen, a bársonyos forradalom után aztán bezúdult a sok, pártkönyvét elhajigáló kommunista, akikkel teliömlesztette a gyülekezetet. Ez mondjuk erkölcsileg sem volt egészen kóser. Viszont ez tudatos „építés” volt, aminek meglett a hozadéka.

Egy nagyot ugorva az időben: a kizárásom fővezérei, akik a laikus részről ezt megszervezték és levezényelték, azok nem mások voltak, mint azok a normalizációs kommunisták, akik itt a hetvenes években megmondták, ki a jó kommunista, és kit kell kizárni a soraikból. Ugyanazok az emberek szervezték meg a kizárásomat a presbitériumból!

Koreň elvtárs körei?

Igen. De kissé árnyalnám a képet, hogy azért legyen fogalmunk a magyar gyülekezetről is, hogy ne legyek egyoldalú. A magyar gyülekezet is sorvadt, hiszen itt is megtette a magáét a történelem, 1918-tól kezdődően. Ennek ellenére még mindig sokan maradtak.

Lehet tudni, mennyien?

A hivatalos adatok szerint Rozsnyón és filiáin összesen 2700-3000 evangélikus van. A filiák mind magyarok (Csucsom, Nadabula, Rudna, Kőrös, Berzété, Jólész, plusz huszonöt falu diaszpórája), ami mintegy 1000 embert tesz ki, s a többi Rozsnyón még tíz éve fele-fele arányban alkották magyarok és szlovákok. Nagyjából úgy néz ki, hogy a filiákkal együtt lehetünk vagy 1700-an. A templomba járók száma természetesen nem ezt tükrözi. Friss adatokkal nem szolgálhatok, de amíg volt papunk, olyan 40-50 fő járt állandó jelleggel a magyar istentiszteletre, a szlovákra

pedig 70-80. Karácsonykor természetesen tele van a templom, de az kissé más.

Szóval öregedett a gyülekezet, fokozatosan veszítette el az értelmiségi réteget. S még egy nagyon fontos elem: az okait nem kutattam, de a magyar evangélikusoknál tapasztalni a legnagyobb mértékű asszimilációt. Nem tudom, a többi felekezetben milyen a helyzet, de a magyar evangélikusoknál nagyon nagy mértékű az asszimiláció. Ez a nyelvi asszimilációra érvényes. Mert ugyanakkor érdekes jelenség, hogy ugyanazok az asszimilálódó családok – akik közül több nagyszülővel együtt ültem a presbitériumban (12 magyar és 12 szlovák alkotta), s akiknek az unokáik már magyarul sem tudnak –, tovább harcoltak a magyar papért. Vagyis elenyészően kis számban váltak szlovák evangélikusokká! Nyelvükben asszimilálódnak, de karácsonykor a magyar istentiszteleten vannak jelen.

Az asszimiláció, a nyelv- és identitásváltás tehát nem jelent felekezeti váltást? Kilépést az egyházból?

Ezt nem tudom, de akik megmaradnak hívőnek, azok addig maradnak, amíg van magyar evangélikus közösség, utána egyházelhagyókká válnak. A szlovák közösség tagjai szinte kizárólag a bevándoroltak közül kerülnek ki. Azok közt nem találni meg a régi rozsnyói evangélikusok leszármazottait.

A magyar egyházat, közösséget ezek szerint mindennél előbbrevalónak tartják. Mintha a csángókról beszélnék.

Igen. Számukra ez nagyon fontos. Egyébként ezért is tartottam ki mostanáig, ameddig csak lehetett. 2000-ben olyan emberekkel találkoztam, akikről ezelőtt húsz évvel sem tudtam, hogy magyarok. Csak az egyházon keresztül kötődtek a magyarságukhoz. Se Csemadok, se egyéb, csak a templom maradt meg nekik, így ragaszkodtak a magyarságukhoz. S ez még ma is így van, a sok megalázás után és annak dacára.

Kanyarodjunk vissza a „sorsfordító” évekhez.

Nem tudom, ildomos-e erről beszélni, de én már nem teszek kendőt a számra. Tény, hogy mi az őseinktől megörököltünk egy nagy vagyont. A rozsnyói evangélikus egyház még most is nagyon gazdag. Ez ugye a kommunizmus alatt nem volt érdekes, hiszen mindent államosítottak, de 1989 után jött a restitúció, amikor mindent vissza lehetett szerezni. Ráadásul, mivel a reformátusok kicsi és szegény gyülekezetekkel bírtak a környéken, ezért az evangélikusokkal közösen építettek imaházakat. Meg iskolákat. Lásd a Rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnázium példáját. S mivel a két világháború közt a református egyház úgy volt bejegyezve, hogy református-evangélikus egyház (ez volt a hivatalos megnevezése), Vecan nagyon ügyesen, a reformátusokkal közösen bírt vagyont restituirta az evangélikus egyház javára. Ahol nem akadt egy nagyon ügyes református pap, aki ennek útját állta volna, s általában még nem volt ilyen, akkor a reformátusok vagyont is bekebelezték.

Egyszóval nem csak nacionalista, de „materialista” indítékok is munkáltak a háttérben.

A lényeg: a rozsnyói vagyon nagyon lukratív helyen is van, a központban, a város főterén, a főutcán álló házakkal, két iskolával. Érdekes módon a nagy kommunista szlovák értelmiség ekkoriban, a restitúció után kezdett beáramlani az egyházba. Egyszerűen nem tudták lenyelni a békát, hogy ez a nagy vagyon még mindig magyar kézben van. Az utóbbi években sokat tárgyaltunk püspökökkel, akik nagyon jól tudták, miről van szó. Mindenholnan érződött, hogy ők itt dominanciára törekednek, és annak a szimbóluma a vagyon. Ezért kell minden szempontból többségben lenniük, mondjuk intellektuálisan is. Meg kell mondjam, a magyar gyülekezet erre az időre intellektuálisan is nagyon meggyengült, és ez tükröződött a presbitériumban is. Ezért is volt nehéz a szerepem. Nagyon nehéz ravasz, a kommunizmusban kiérlelődött mérnökökkel, igazgatókkal partnernek lenni az egyébként nagyon tisztességes és hithű, a szakmájukban jártas falusi embereknek, akik intellektuális szinten ezek mellett elvéreznek. A nyelvtudás a következő dolog. Itt évszázadokig magyar volt a presbitérium nyelve, lényegében 1990-ig, sőt még utána is, mert Vecan kétnyelvű volt, s ezeket az öregeket még elbolondította ezzel. Amikor ő távozott, és jöttek a szlovák papok, egyik napról a másikra megváltoztatták ezt a gyakorlatot is. Amikor bekerültem a presbitériumba, és kezdtem megismerni ezeket az embereket, akkor döbbsentem rá, hogy nem értik, miről tárgyalnak! Hogy a saját halálukat is megszavaztathatják velük. Erről szólt a tízéves harcom, hogy őket felvilágosítsam, mire megy ki itt a játék, figyeljenek oda, kérjék, hogy mindent mondjanak el nekik magyarul, mert nem értik. Nénikék, bácsikák, akik szívesen beszédek az egyházadót, de azon a szinten, ahol szerződéseket kell jóváhagyni, ki vannak szolgáltatva. Még ha tudnának szlovákul, akkor is nagyon nehéz lenne a helyzetük, mert nem értik, miről van szó. Ők pedig feltöltötték a presbitériumot jó kommunista igazgatókkal, rafinált figurákkal. A gyengéknek diktálnak, az erősekkel tárgyalnak. Minket olyan szituációba hoztak, hogy velünk már ne kelljen tárgyalni, hanem diktálni lehessen. Így sikerült teljesen kisemmizni a rozsnyói magyar evangélikusokat.

Ez a folyamat, a megállíthatatlan asszimiláció következtében amúgy is végbe ment volna.

Azt kérdezted, hogyan volt erre tíz év elegendő? Úgy, hogy aki – például legutóbbi papunk, aki szlovák ember léte megértette a mi problémánkat és mellénk állt – ellenállt, azt minden módon megalázták. Addig gyötörték, amíg maga fel nem adta, és el nem ment innen. Engem többször felszólítottak, hogy mondjak le, s mivel nem voltam hajlandó, megszervezték a kizárásomat. Még azt sem várták meg, hogy leteljen a mandátumom.

Az orosházi találkozó ezek szerint csak ürügy volt számukra az eltávolításodhoz. Várták az alkalmat.

Igen, de nem is ez döntött.

Mi a helyzet az új pappal? Folytatja az elszlovákosítást?

Ide helyezése után első lépése az volt, hogy Trencsényi Andreát, aki jelenleg Hosszúsón lelkész, elmarta innen. Trencsényi a mi gyülekezetünkől származó magyar lány, aki elvégezve a teológiát, a kilencvenes évek végén került Hosszúsóra káplánnak, majd Rozsnyóra lelkésznek. Tulajdonképpen neki köszönhetően lettem presbiter, ő kért fel 1999-ben, hogy vállaljam. Az akkor idekerült Olejárnak, aki ma már esperes, nehéz volt elviselnie, hogy egy magyar nő a feljebbvalója. Fél év alatt sikerült elérnie, hogy Andrea sírógörcsökkel küszködve könyörögjön a gyülekezetnek, engedje el innen. (A gyülekezet tíz évre választ lelkészt, amelyet köteles kitölteni.) Egy évet bírt ki, és visszament Hosszúsóra. Ő volt az első áldozat. Aztán szépen sorjában következtek az események. Következett a templomfelújítás, ami többek közt arról szólt, hogy lekerült az „Erős vár a mi istenünk” felirat. Ma már csak két magyar emlék van az egykor színtiszta magyar templomban. (Mert tudnunk kell, hogy ezt a templomot a magyar evangélikusok építették!) Az egyik a templom gyönyörű, hatalmas orgonájának csúcsán van egy nyitott biblia, s abban egy zsoltár-idézet. Vélhetően addig lesz ott, míg az orgonát is fel nem újítják. A másik tulajdonképpen csak egy évszám: 1896-ban, a millennium tiszteletére a templom bejárata mellett elültettek egy tiszafát, amely mára elérte a templom csúcsát. Erre utal egy táblácska, amelyen az évszám szerepel. Ez a két dolog maradt meg. Meg a trezorban a történelmi kelyhek.

Lehet egyébként sejteni, hol született, fogalmazódhatott meg a rozsnyói magyar evangélikus gyülekezet széthverésének a szándéka?

Nem véletlen a dolog, hiszen ez volt az utolsó nagy magyar gyülekezet. Tudnivaló, milyen állapotban van a pozsonyi és a kassai. Azoknak a szintjére kellett lezülleszteni a rozsnyóit is. Ha valaki úgy jár istentiszteletre, hogy húsz éve tört magyarsággal olvassák neki az ígét, nagyon erősnek kell lennie vallásban s hitben egyaránt, hogy valami értelmét lássa a templomba járásnak. A pozsonyi magyar gyülekezet most kapott új papot, amikor már alig van gyülekezet. Ha majd itt is a megszűnés határára jutunk, itt is minden lesz, mint a kirakatban.

Vecan volt egyébként itt a nagy parókiaépítő. Azon túl, hogy elvégezte a magyartalanítást. 1945-től volt itt egy status quo. Az udvarban bal oldalon volt a magyar lelkészlak, jobb oldalon a szlovák. Vecan, miután kijelentette, hogy ő egy személyben szlovák és magyar lelkész, a szlovák lelkészlakot mészárszéknek adta ki, a magyart pedig átépítette, emeletet építtetett rá, hogy abban „családi vállalkozást” alakítson ki. A fiát akarta ide utódjául, aki egyébként egy kukkot sem tudott magyarul. De rájárt a rúd, mert a segédlelkész, akit ő hozott ide, kitérta Vecant, aki akkor elhatározta, hogy attól kezdve magyar lelkész lesz. Azoknak a magyaroknak a lelkésze, akikről évente kijelentette, hogy már csak el kell temetni őket. Ilyen figura volt. Hosszúsón (mert pap híján már kb. harminc éve

éve innen szolgálták ki a kuntapolcai és a hosszúszaivi gyülekezetet is) például elkergették a faluból, mert elveszett a csillár a templomból. Aztán eltűnt innen, s elment Kassára „magyar” lelkésznek, ahol szintén elvégezte „áldásos” küldetését a kassai magyar evangélikusokkal. Kassán ma már csak havonta egy magyar istentisztelet van, az is úgy zajlik, hogy magyarul énekelnek és szlovákul prédikálnak. Négy éve ezt vágják a szemembe a szlovák presbiterek: ami Kassán jó, nektek miért nem jó? Ide jutottunk.

Miért vállaltad a presbiterséget 2000-ben, hiszen tudni való volt, hogy itt végvári vitézekre van szükség?

Annak idején, amikor Trencsényi Andrea lelkész felkért, legyek presbiter, egy éjszakám volt a döntésre, ami nem volt könnyű. Fiatal is voltam, tapasztalatlan is, s a presbiter szó azt jelenti, hitben megöszült, de úgy gondoltam, felelősséggel tartozom az itteni magyar emberekért. Tegyem hozzá, a család múltja is kötelezett, nekem már a dédapám is lelkész volt, Somorján, akit Csehszlovákia megalakulása után szintén meghurcoltak. Ő volt az egyike a két lelkésznek, akik a gyülekezetükkel nem léptek be a szlovák evangélikus egyházba. Két ilyen gyülekezet volt, a somorjai és a komáromi. Dédapámat 1918 és 1931 között háromszor vitték be a pozsonyi börtönbe, míg végül szervezete felmondta a szolgálatot, s a nagyszüleim árván maradtak. Apai ágon pedig német evangélikusok voltak az őseim. Mind pozsonyi evangélikusok, valamennyien a Kecse kapui evangélikus temetőben nyugszanak. Édesapám bányamérnöként került Rozsnyóra, tehát én itt nem vagyok tősgyökeres, de magyar evangélikus igen. Unokanagybátyám, Mayer Béla Sajógömörön volt híres evangélikus lelkész 40 évig. Tehát erős volt a családi hagyomány. Engem itt kereszteltek evangélikusnak, itt nőttem fel, Béla bácsival jóban voltak a nagyszüleim, nála szinte otthon voltam.

Adalékként elmondom, úgy adódott, hogy későn akartam konfirmálni, már főiskolásként. Eljöttem Vecan tiszteleteshez, aki ahelyett, hogy örült volna, azt kérdezte, tudom-e szlovákul a Miatyánkot? Nagyon szíven ütött a dolog, s azt válaszoltam, tudom én latinul is, de arra nem fog kényszeríteni, hogy szlovákul konfirmáljak. Így aztán Sajógömörön konfirmáltam. Ő akkora már itt bevezette azt a gyakorlatot, hogy a konfirmálás is szlovákul zajlott, magyarul esetleg abban az esetben, ha bejöttek mondjuk a jólési asszonyok, és a sarkukra álltak. Akkor még éltek ilyen erős identitású, bátor emberek, akik ezt megtették. Mára már ez sincs.

Egyszóval nehéz döntés volt...

Úgy gondoltam, az a feladatom, hogy visszaadjuk a méltóságát a magyar gyülekezetnek. A nehéz helyzetet fokozta, hogy Andrea nem bírta, és elment, s mi itt maradtunk magyar lelkész nélkül. Adalékként elmondom – mert nagyon sok csúnya dologról kéne szót ejteni –, mivel túrták ki innen. Három hónapja volt itt káplán, de Olejár addig-addig kutatót, míg elő nem kotort (az is meglehet, hogy akkor csinálták meg) egy olyan státútumát, alap-

szabályát a rozsnyói gyülekezetnek, ami Vecan idején született, s ami – írj és mondd – kimondja, hogy itt minden esetben a szlovák lelkész a főnök! Vagyis teljesen alkotmányellenes dologról van szó. És ő erre hivatkozva kijelentette és nem egyszer Andrea „tudomására” hozta, hogy ugyan végzett lelkész, választott lelkész, nem lehet egyház- és gyülekezetvezető lelkész. Amivel napról napra azt sugallta, ha káplán is, ő itt a vezető lelkész, mert ő van szlovák lelkész szolgálatban. Ezzel az alkotmányellenes alapszabállyal többször megjártuk az alapszintektől a püspökökig a legkülönbözőbb egyházi fórumokat, kérve az eredeti állapot visszaállítását, akik szinte kivétel nélkül elismerték, hogy ez nem helyes, de az alkotmányos állapot visszaállítását szépen eltussolták. Így alapozta meg Ján Vecan utódjai számára a mindenfajta jogellenesség „jogságát” papíron is.

Trencsényi után ki következett?

Két év után sikerült egy éppen végzős, egyébként félig szintén repatriáns családból származó, fiatal papot a feleségével együtt ide hívunk. Kiváló emberek voltak, akik nem a karrier miatt jöttek ide. Maťo Miroslavot, ezt a nyílt-szívű gyereket, aki egy év alatt megtanult nagyon szépen magyarul, nagyon megszerette a gyülekezetet. Hogy is fogalmazzak? Ivanics Béla ikonszerű alak volt itt, ő volt az Egyház az itteni emberek számára. Azóta is keresték az utódját, s ebben a fiatal lelkészben vélték megtalálni. Annak ellenére, hogy nem volt magyar, hogy fiatal volt s csak káplán, tehát bosszút állhattak volna rajta, megértve a problémáinkat, kiállt mellettünk. Ez is lett a veszte. Óriási küzdelmeket folytattunk érte, ami külön történet. Óáltala felvirágozott a magyar gyülekezet. Kezdett újra megtelni a templom. Még idejövetele előtt újra indítottam a magyar konfirmációt (református lelkészek segítségével), s ő folytatta ezt, beleértve a magyar bibliaórát, hittant, kiépült a gödöllői testvérkapcsolat, magyar presbiteri képzés, létrejött egy gömöri presbiteri fórum, elindítottuk a magyar gyermek-, ifjúsági táborokat, szóval sok dolgot sikerült újra indítani. Abszolút partnerekre találtunk egymásban. Én a gyülekezetépítő munkában támogattam, ő pedig komolyan vette a magyar lelkészi szolgálatot. Ennek az lett az eredménye, hogy a húsz éve sorvadozó magyar gyülekezet elkezdett újra éledezni. El kellett hát távolítani. Távozása után két évvel engem is eltávolítottak, idén márciusban. Az itteni lelkész, Olejár, akinek sikerült megszabadulnia tőle, fiatal papunktól, fél év múlva esperessé lett választva. Engem pedig az ötvenes évekből ismert gyakorlatnak megfelelően, koholt vádak alapján távolítottak el, miután többször – sikertelenül – felszólítottak, mondják le.

Hogyan történt ez? Ki szólított fel?

Az egyház elnöksége. Konkrétan a szlovák lelkész. Az evangélikus egyház hasonlóan működik a reformátushoz: van a presbitérium, és van az elnökség. Az elnökséget két ember alkotja, a felügyelő, aki a világi vezető, és a lelkészi vezető. Ha több lelkész van a gyülekezetben, akkor

közülük valamilyen kulcs szerint kerül ki az elnökség lelkészi tagja, a többi lelkész pedig funkciójából adódóan tagja a presbitériumnak. Vagyis a presbitériumban ugyan formálisan 12-12 magyar és szlovák tag volt, mivel az elnökség és a lelkészek is szavazati joggal bírnak, bármikor le tudtak minket szavazni. Ráadásul, mint említettem, a magyar tagok (mint a filiák képviselői) hét helyről, falvakból jöttek, míg a másik oldal csupa rozsnyóiból állt. Kapcsolattartás és egyéb hátrányok ellenére álltuk a sarat – idáig.

S ezután?

Nézd, a kívülről szemében úgy tűnhet, hogy ez egy heroikus küzdelem volt a részemről, de én nem így látom. Egy adott élethelyzetben egyszerűen azt gondoltam, hogy felvállalok valamit. Az öreg presbiterekkel közöltem, lehet, ők a magyar papért küzdenek, hogy legyen, aki eltemesse őket, de én csak olyan gyülekezetnek szeretnék a presbitere lenni, amelyiknek van jövője, amely előre tekint, amelynek van ifjúsága, ahol értelmes dolgokat lehet csinálni, s ahol nem csak dolgozok, de intellektuális szinten magamat is tudom fejleszteni, s én ezen fogok dolgozni. Engem a jövő egyháza érdekel, nem a múlté. Engem ez inspirál. Ennek egyik eredményeként alakult meg különben az az értelmiségi kör, amely közvetlen a lelkészünk távozása előtt jött létre. A mai napig megvagyunk azóta is. Ez afféle keresztény értelmiségi önképzőkör, ami arról szól, hogy itt mindenki egyforma, és az élet különböző problémáival foglalkozunk, előadásokat tartunk, együtt gondolkodunk, együtt imádkozunk. S talán eljött az ideje, hogy mérleget vonjunk múltunkról, jövőnkéről, értékeinkről. Olyan a mi sorsunk, mint egy hangyaboly, ahol a hangyák dolgoznak és dolgoznak, felépítik a hangyabolyt, aztán jön valaki, és szétrúgja a hangyabolyt. A hangyák megint elkezdnek dolgozni, újra felépítik a hangyabolyt, s egyre elkeseredettebb küzdelemmel viszik a kis tojásokat, építgetnek, amikor megint jön valaki, és szétrúgja a munkájukat.

Miután nem mondtál le, milyen lépések következtek?

Szabályos koncepciók eljárást indítottak, ahol az egyház szabályait is felrúgva, mindenféle fegyelmi eljárásokat kihagyva, addig csúrték-csavarták az egyházjogi szabályokat, amíg ki nem tudtak konstruálni egy olyan helyzetet, hogy minden ok nélkül, pontosabban egyetlen okkal, ti. hogy nem tartom be az egyház szabályait, az egyház szabályainak nem megfelelően élek, ezért javasolják a gyülekezetnek a leváltásomat. Aztán összehívtak egy nagyon megszervezett közgyűlést (ez a legmagasabb fórum), a kétharmados döntés érdekében összehozva rengeteg embert, olyan embereket is behozva a templomba, akik egyébként soha nem járnak, úgy szervezve, hogy a magyarok lehetőleg ne is tudjanak a dologról, s ahol minden folyamatot kihagyva felolvastak egy pamfletet, miközben mindenféle védekezési jogtól megfosztottak. A vita szűkre szabott keretében nagylelkűen úgy döntöttek, hogy a maradék tizenkét percben felszólalhatok. Elmondtam

a saját hitvallásomat. A püspök jelenlétében, mindenféle nacionalista bekiabálások kíséretében így „szabadítottak” váltottak le. Érdekességként elmondom, hogy közvetlen a leváltás utáni percekben még volt egy kis „technikai” megbeszélés a püspökkel, amelynek során az egyik hittársam odajött, és azt mondta a püspöknek, hogy szégyelljük magukat, ilyet egyetlen szlovákkal sem csináltak a múltban Rozsnyón, mire a püspök azt válaszolta, hogy bizony Pavol Dobšinskýt is számos esetben megalázták a rozsnyói evangélikus gimnáziumban szlováksága miatt. Ez kapóra jött nekem, s mondtam: nem is hasonlíthatott volna össze jobb és általam mélyebben tisztelt szlovákkal. Egyébként meg most kaptam meg a *Szlovák Irodalmi Alap* nagydíját a Dobšinský-életmű legsikeresebb szlovák nyelvű feldogozásáért és színreviteléért. Mondtam: Dobšinský az egyik legnagyobb példaképem. Ez váratlanul érte. Én ugyan nem, de a gyülekezet egy része úgy döntött, hogy fellebbez, így az esperesség szintjén még van egy jogi lehetőség, ahol egyébként ugyanezek az emberek ülnek. Itt egyetlen magyar van, a hosszúszoói alfelügyelő, és a fentebb említett Mafo lelkész. Egyházjogászok által is elismert, komoly fellebbezést adott be a gyülekezet, felsorolva, hogy 18 pontban szegték meg a saját egyházi szabályait. Itt is megerősítették a gyülekezeti döntést. Ezzel gyakorlatilag jogerőt nyert a kizárásom. Ám még ezen túl is van egy instancia, az egyházi bíróság, ahol jogorvoslatot nyerhetek. A gyülekezet ide is benyújtotta a fellebbezést. Ez „folyamatban van”.

S ezzel kész?

Nem egészen, mert az országos fórumunk úgy döntött, hogy világi bírósághoz is fordul.

Ez precedenst teremthet?

Hát ilyen szinten nincs példa hasonlóra.

Akkor mit lehet remélni a világi bíróságtól?

Két dolog miatt fontos, hogy ez be lett adva. Egyrészt tudni lehet, hogy az egyházi bíróság döntését igyekeznek eltusolni, hiszen tudjuk, hogy abban is kik vannak, például a rozsnyói espereslelkész az egyházi egyetemes főbíróság bírója is egyúttal, aki maga úgy bánik a törvénnyel, ahogy neki tetszik. Másrészt a világi bíróság kimenetének hatása lehet az egyházi bíróság objektivitására. Hála istennek, a közgyűlés menetét sikerült feljátszani, magnószalagon van az egész processzus. Amikor megtudták, hideglelést kaptak tőle. Hogy érthető legyen: én felperesként csak formálisan szerepelek. Erre formai okokból volt szükség. Az országos egyzetető fórumunk döntött úgy, hogy vigyük világi bíróság elé az ügyet. A jogi védelmem pedig, miután tudomást szerzett a történetekről, egy olyan rozsnyói ügyvéd ajánlotta föl teljesen díjmentesen, akit addig nem is ismertem. Akarom vagy sem, a Malina Hedvig-ügyhöz hasonlít az egész. Én pedig akkor lehajtottam a fejem, és azt mondtam, ugyan, elegendem van az egészből, és legszívesebben elfelejtenék mindent, de ha ezzel még segíthetek valamit a magyar evangélikusság áldatlan helyzetén, ám legyen!

Úgy érzem, aktív szerepet vállaltam, egészen a presbiterségem végéig, onnantól kezdve azonban azt mondtam, hogy engem az addigi munkám igazol az emberek s a jóisten előtt egyaránt. Ellenfeleim számára én magyar kérdés voltam, felbujtó, a magyar gyülekezet részéről úgy érzem, gyülekezetépítő ember, aki az itteni magyaroknak próbált jövőt, hitet adni, nagyon finoman haladgatva azon az úton, amelyen lehetett, állandóan kísérletezve, latolgatva, hol lehet valami eredményt elérni. Miközben két évig azzal hitegettek bennünket, hogy Magyarországról kapunk lelkészt (ez újságokban is megjelent), s a két püspök, Fabini és Sabol többször tárgyalt még a zsinaton is erről, szóval állandóan huzigálták előttünk a mézes-madzagot, eközben a reformátusoknak kellett szolgálatot tartaniuk. Mindezt látva, februárban elmentem a hat püspök pesti találkozására, ahol személyes meghívottja voltam a magyarországi felügyelőnek. Itt többek közt a rozsnyói ügyet tárgyalták – magam is beszélhettem mind Klátik, mind Sabol püspökökkel – hiszen a rozsnyói ügy már szinte fogalom minden szinten, a szlovákiai egyházban is, s amikor onnan hazajöttem, akkor jött a közgyűlés, amelyen elég őszinte beszédet tartottam. Ekkortájt én már nem tudtam aktívan segíteni helyi szinten a gyülekezetnek, immár szinte illegálisan működtem. Mert a gyülekezet vezetői minden szinten mellőztek, megkerültek és rágalmaztak.

Hogy még tovább árnyaljam a helyzetünket: még amikor volt lelkészünk, már akkor úgy csempészük be a magyarországi evangélikus sajtót, így tudtuk a gyülekezetben a lelket tartani. Miközben a rozsnyói egyháznak – ird és mondd – évi három és félmillió költségetése van! Nyolc évi presbiteri tevékenység után először és egyszer kértünk: adjanak nekünk hatvanezer koronát. Nem nekünk, a lelkészünknek, hogy tudjon dolgozni. Mert az egyház kasszájából nem kapott egy koronát sem a magyar lelkészi szolgálatért. Mivel nem magyar iskolát végzett, nyelvórákat vett. A nyelvtanárt pedig fizetni kell. Például a prédikációkat fordította neki, s úgy olvasta fel. Ez aztán természetesen egyre jobban ment neki, a liturgiát már kezdettől magyarul tartotta. Nagyon igyekezett. S ez így ment két éven keresztül, az egyház fizette. Két év után a lelkész előállt, hogy fizesse vissza az egészet, mert úgymond nincs presbitériumi döntés, hogy fizessék a nyelvtanulást-fordítást. És ő annyira szerény ember volt, hogy a kicsiny fizetéséből maga fizette, a tudtunkon kívül. Nehéz ezekről a dolgokról beszélnem...

Mikor Miroslav Mafo két év után letette a lelkészi vizsgát, eléálltam: a gyülekezet engem kért meg, hogy tolmácsoljam, a gyülekezet szeretne megválasztani magyar lelkésznek. Rendben, válaszolta, de neki még le kell szolgálnia egy évet helyettes lelkészként. Jól van, kívárjuk azt az egy évet. A felkérésünk egy héttel azelőtt történt, hogy megkapták a lelkészi kinevezést, addig csak beszolgáló káplánként vezették. A helyettes lelkészi szolgálat egyébként ugyanaz, mint a lelkészi szolgálat, csak nem vagy megválasztva. Vagyis általános káplán volt, aki magyarul szolgált, de attól kezdve hivatalosan is magyar lelkész lett

volna. S akkor vallotta be: Ádám, én nem értek valamit. Én a kápláni posztra kaptam kinevezést! Mondom, az meg hogy lehet? Elkezdünk kutakodni, és ekkor derült ki, hogyan vezettek az orrunknál fogva bennünket éveken keresztül. Akárhová fordultunk, mindenütt falba ütköztünk, és akármelyik feletteséhez fordult, azt a választ kapta, hogy a helyettes lelkészi poszt el van foglalva! Nincs más szabad hely, mint a kápláni. Kiderült, hogy Olejár még 2002-ben, amikor tisztázatlan körülmények között úgy „módosította” a statútumot, hogy egy kápláni állás jöjjön létre a szlovák lelkészi állás mellett a felesége számára, és mivel akkor nem volt betöltve a magyar lelkészi állás, hivatalosan a felesége lett vezetve a magyar lelkészi állásban! Miközben állandóan arról volt szó, hogy nincs betöltve a magyar lelkészi állás! Miközben a hölgy és a férje még az ősi magyar luteránus köszönést, az „Erős vár a mi Istenünket!” sem fogadta! Mégcsak visszaköszönés szintjén sem. Mikor ez kiderült, fordítottak egyet gyorsan a subán, s akkor vádoltak meg engem először, hogy én itt felforgató tevékenységet folytatok, és lejárató kampányt ellenük. Akkor hosszú huzavona után sikerült elérni, hogy Maťo lelkész a közgyűlés előtti éjszakán e-mail-ben megkapta a rendes magyar lelkészi kinevezését. Nem folytatom, sok csúnya dolgot tudnék még mesélni. Mindez vezetett el odáig, hogy februárban mondtam egy nagyon világos beszédet, és semmi mást nem tettem, mint kimondtam a sokaknak nagyon kellemetlen igazságot. Úgy éreztem, kilenc évnyi kemény munka után jogom van ezt tenni. Kimondtam, hogy olyan emberek ülnek a presbitériumban, akik 89 előtt sem a templomot, sem az oltárt nem ismerték, sőt, azokról az általunk nagyon tisztelt presbiterekről, akik negyven évig vállukon hordták a legkeményebb időkben is az egyházat, írtak jelentéseket. Ott álltak a templom előtt titokban, és írták, ki megy be oda. Most ott ülnek a presbitériumban, és ők akarják megmondani nekünk, ki a jó keresztény! Mi ezt tudtuk addig is, csak valahol a megmaradás és az ebbe vetett hitünk miatt elviseltük. Meg aztán magam is visszafogtam az öregeket, mert ők mindig kérték, hogy mondjuk ki. Egyébként többnyire mindig csak azt tettem, hogy az ő kéréseiket tolmácsoltam, amit ők nem tudtak szlovákul elmondani. Sohasem támadtuk szlovák testvéreinket, és minden kezdeményezésükben támogattuk őket. Semmi mást nem vártunk el, csak hogy ők se gátolják a mi hitéletünk kiteljesedését. Azzal már egyáltalán nem is foglalkoztunk, hogy az őseink vagyonaival mit csinálnak, mire használják. Miközben nekem a saját autómon, a saját benzinköltségre kellett csempésznem a magyar lelki irodalmat, úgy kellett széthordanom titokban, mint a kommunizmus alatt, mert hivatalosan nem lehetett, s a végén, amikor elértem egy félig-meddig támogatási rendszert a magyar missziós szolgálat révén, mert az volt az egyedüli, amelynek valamilyen szinten megengedték, hogy beléphessen ide, szlovák területre, s azon keresztül tudtam énekeskönyveket, folyóiratokat, Bibliát ide hozni, mindezt olyan rendszerben működtetve, hogy az egyháznak ne kerüljön sok pénzébe. Amit aztán pénzért árultak a híveknek. Nem részletezem tovább.

Olyan ez, mint egy krimi. Miért nem derültek ki korábban ezek a dolgok?

Egy a lényeg. Velünk, szlovákiai magyar evangélikusokkal itt se regionális, se országos szinten senki nem törődik. Nem is tudják, hogy egyáltalán vagyunk. Vagy nem akarják tudni. Hogy a dolog pikantériáját és ad absurdumát fokozzam, elmondom, hogy 6 évig a gyülekezet magyar presbitere volt az egyetlen MKP-tag, korábban járási előljáró, jelenleg megyei alispán, és a presbitériumban ellenünk, magyarok ellen szavazott, amikor védtük a magyar lelkészt. Érdekes, ugye?

Az, hogy a magyar katolikusokon és reformátusokon kívül mi is létezzünk, csak pár embert érdekel. Ezért is alapítottuk meg az országos szintű, egyébként nem hivatalos szervünket, hogy haladjunk valamerre, lehetőleg előre, hogy egyáltalán tudjanak rólunk. De nem így! Ez nem a mi botránnyunk, s nem is ez volt a célunk. Nekem sem. Én ugyan hitemben – hogyan is fogalmazzak – elszomorodtam, de meg is erősödtem valahol. Ami számomra fontos, és most már nem köt az egyház, az az identitásom. Panaszkodós nem vagyok, nem is szeretném, ha negatív kisugárzása lenne ennek a beszélgetésnek, de hát a tényeket el kell mondani. Nem magam miatt, a közösségért. Mert a 9 év alatt mindig a közösséget szolgáltam, legjobb tudásom szerint, a legnagyobb szeretettel és alázattal, a magyar evangélikus közösséget, hogy legyen esélye a megmaradásra.

Lelkismeretem tiszta, és gyűlölet nincs bennem. Minduntalan Jézus mondja bennem: „*Uram, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek...*” Még nem tudom, mit kezdek ezzel a tapasztalattal a tarsolyomban, talán mesét faragok belőle, hogy ne fájjon, és mégis tovább éljen ez a többévszázados kultúra az emberek emlékezetében.

Badin Ádámot hallgatva az ember alig hisz a fülének. Az ő kálváriája és a rozsnóyi magyar gyülekezet – s egyáltalán a felvidéki magyar evangélikusság – sorsa azonban annyira összefügg, hogy nem nehéz az analógiákat megtalálni. Egy-egy ember félreállítása, különösen, ha felkészült s meghatározó egyéniségről van szó, olykor egyet jelent a közösség fővesztésével. Ami azonban a felvidéki magyar evangélikusok sorsában a legmellbevágóbb, hogy ennek a porladó, morzsolódó közösségnek, jobban mondván inkább diaszpórának, igazából nincs kihez fordulni, nincs honnan védelmet, igazságot remélnie. Az „egy az Isten szólam” Szlovákiában is csak oly mértékben érvényes, amennyiben valaki államnyelven dicséri az Urat. Húsz évvel a rendszerváltás után szinte az ötvenes évek szeleinek cirógatását véli érezni az ember. S ez a szél nem könnyeket szárít...

Kövesdi Károly

Szabálytalan töredékek egy színésznő életéből

Pár évvel ezelőtt, amikor emléknapot terveztünk Balogfalán, hogy a falu első írásos említésének (1427) évfordulóját megüljük, jöttünk rá arra, hogy szinte semmi sincs, amiből kiindulhatnánk. Nincs a falunak írott krónikája, az elmúlt száz évből szinte minden hiányzik, az öregek lassan mind kihalnak, a fiatalabb generációkat pedig nem igen érdekli a múlt, elődeik cselekedetei.

Mivel nagyon szorított az idő, páran elhatároztuk, hogy oralhistory formájában megpróbáljuk megörökíteni a múltat, s felgyűjteni mindazt, amit még lehet. Így jutottam el Mihályi Máriához is, aki egy ideig profi színésznőként is működött Komáromban.

Marika néniel Rozsnyón találkoztam, s a hosszúra nyúlt beszélgetés során nemcsak balogfalai gyerekkoráról beszélgetünk, hanem a komáromi színészlétről és a rozsnói hétköznapokról, a családról is.

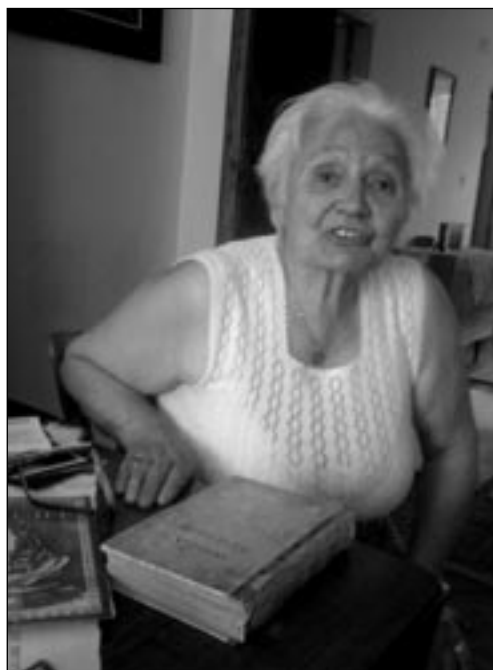
*

Ha a Mihályi családnévvel találkozunk Gömörben, akkor az a család valószínűleg Balogfaláról származott el. Ahogy Marika nénitől megtudom, Sárvár mellett van egy Mihályi nevű kisváros, s a török veszedelem elől menekült el onnan egy család, amely itt vert gyökeret. 1638-ban kapott a család nemességet. A negyvenes években még minden második családot Mihályinak vagy Dósának hívtak Balogfalán.

„Dédapám papnak tanult Rozsnyón. Felszentelése előtt teherbe ejtett egy lányt, így nem szentelték fel. Visszakerült a falujába, és megnősült. Az ő fia volt az én nagyapám, valamint Sándor bácsi, aki kiment Amerikába, és soha nem jött vissza. Nagyapámnál elég gyakori volt a gyermekáldás, hiszen három fia volt, József, Gusztáv és Béla, valamint Juli néni és Erzsi néni. De ahogy lenni szokott, idővel szétszóródott a család, s amikor néhanapján ellátogatok Balogfalára, akkor veszem észre, hogy már alig van élő rokonom.”

(Beszélgetés közben több emlék is előkerül, s ahogy Mária néni képzeletben végigvonul a falun, egyre több egykor volt ismerős idéződik meg. Így például Veréb István, akinek az egyik fia az orosz fronton veszett oda, míg a másik, hogy ne kelljen feleségül vennie a neki szánt menyecskét, kalandos körülmények között szökött ki Ausztráliába, és Renmark városában él. De képbe kerül Elek, az öreg suszter is, aki Rimaszombatból került Balogfalára, s akinek a műhelye a falu közepén, a jelenlegi kultúrház helyén állt. Kálmán fia most az Egyesült Államokban, egy nyugdíjas otthonban él, Akron városában. Bözsi lánya varrónő volt odahaza, később Salgótarjánba került, Mariska lánya viszont Ipolyságra ment férjhez. Kálmán Rimaszombatban érettségizett az *Egyesült Protestáns Gimnáziumban*.)

„Ha jól emlékszem, 1951-ben épült a kultúrház, ahol annyi szép szerepet eljátszottam a színpadon. Soha

nem felejttem el Napóleon császárné szerepét. Úgy átéltem a szerepem, hogy egy alkalommal bevertem a fejem a falba. Még most is beleborzongok, ha eszembe jut. Nagyon pici az a színpad. Sok kedves ember jut eszembe, például Botos Lenke, aki nagyon tehetséges volt, de miután nem lehetett színésznő, elherdálta az életét. Fehér Anna, Napóleon császárné, A kintornás család – ezekre a darabokra emlékszem. Főleg népszínművek voltak ezek, amelyekhez hozzá tudunk jutni. Nem felejtettem, hogy 1945-ben még elkezdtünk egy darabot próbálni, aztán három évig nem játszhattunk magyarul. Rendezőnk nem volt, többnyire egymást rendeztük, de azért volt egy-két idősebb köztünk, aki irányította a munkát, mint Lőrincz Bálint, Dósa János vagy Szabó Bálint.”

Itt álljunk meg egy szóra, és idézzük fel Mária néni rövid életrajzát. Apja, József kőfejtő volt, édesanyja, Nagy Irén varrónő. Balogfalán végezte el a 8 elemet, de apja korai és titokzatos halála miatt otthon maradt, hogy 5 ifjabb testvérét nevelje.

„1953 decemberében levizsgáztam, miután az Új Szóból (amely rendszeresen járt nekünk) megtudtuk, hogy tehetséges műkedvelőket keresnek a MATESZ-ba, amely akkor januárban alakult. S mivel elsős elemista korom óta minden ünnepélyen verset mondtam, s akkor még volt egy nagyon jól működő színjátszó kör is Balogfalán, anyám nem tiltakozott, sőt kifejezetten támogatta, hogy profi színésznő legyek. S itt nem feledkezhetem meg Farkas Jolánról, aki nem tanító, hanem a szó legnemesebb értelmében tanárnő volt, akinek a mai napig nagyon hálás vagyok. Jó húsz évig tanított Balogfalán, de 1945-ben mennie kellett. Később Losoncon telepedett le. 1938-ban jött egy vándortársulat

Balogfalára, s az udvarunkban voltak elszállásolva. Mi, gyerekek állandóan hallgatóztunk, s nem igen ment a fejünkbe, hogyan lehetséges az, hogy az egyik pillanatban sírtak, a másokban nevettek. Három hétig voltak nálunk, s a kocsmában játszottak. Én vittem a sminkes táskájukat, s számomra ez életre szóló élmény volt. A Gül babát és a János vitézt játszották. Heten voltak, egy-egy színész több szerepet is játszott. Akkor még villany sem volt a faluban, petróleumlámpa fényénél játszottak. Anyák napja, hősök napja, madarak és fák napja - én mindig verset mondtam. 1941-ben az iskola lehetőséget kapott, hogy két tanulót ingyen tovább taníttathat. Engem és Nagy Jóskát, az unokatestvéremet jelölték ki - aki később fiatalon meghalt -, de anyám nem engedhetett, ugyanis rengeteget kézimunkáztam vele, hogy valamiből eltartsuk a családot. Apám akkor még élt, de 1948-ban titokzatos körülmények között meghalt. Nagy valószínűséggel agyonlőtték az erdőben, de ezt csak akkor tudnánk bizonyítani, ha felásnák a sírját. Apám szólót énekelt a helyi dalárdában is, amelyet egy bizonyos Rubos nevű plébános hozott létre. Olyan szusz volt apámban, hogy amikor a Száz szál gyertyát ide az asztalra kezdetű dalt énekelte, még a petróleumlámpa is elaludt. Ennek az egész környéken híre ment. Sajnos, hogy a hangját nem örököltük. Mesélte is apám, hogy az I. világháború végén a tisztje javasolta, elviszi őt operaénekesnek, de nem ment.

A falon lóg a bátyja, József képe is, aki nagyon tehetséges ember volt, nemcsak verseket írt, hanem festett is. 15 éves korában mellhártyagyulladását kapott, s mivel nem gyógyították megfelelően, 1948-ban tüdőbajban meghalt.

Ugorjunk kissé az időben. Képzletben már Komáromban járunk, a MATESZ-ban, ahol megismerkedett Krausz Zoltánnal, későbbi férjével.

„A férjemnek minden héten jelentkeznie kellett a rendőrségen, mert jogfosztott volt. Hiába telt le a hat év büntetés, állandóan figyelték. S nemcsak Komáromban, még itt, Rozsnyón is volt két-három ember, akit ráállítottak. Volt olyan, hogy Zoli lázasan feküdt otthon, amikor bekopogott hozzánk egy ismeretlen férfi. Én be sem akartam engedni, de Zoli kiszólt az ágyból, hogy engedjem be, s órákig beszélgettek. Csak amikor elment, mondta meg a férjem, hogy ez az egyik spicli volt azok közül, akik vele foglalkoztak.

1955-ben Fellegi István akkori komáromi színi direktor kérte meg Zolit, hogy ne menjünk vissza Pestre, ahol előtte Zoli dolgozott, mert nagy szüksége lenne mindkettőnkre, s szerez nekünk lakást. De bizony, Krausz Zolinak nem lehetett lakást biztosítani, így egyik albérlétekből a másikba mentünk. Sokan nem értették, miért mondtunk fel váratlanul a színháznál. Ezért. Elég lett volna egy szoba-konyhás lakás Komáromban, s akkor lehet, hogy még most is ott vagyunk. De itt, Rozsnyón sem volt olyan egyszerű. Meg kell említenem Szűcs nénit, akinek a két fia akkor már Ausztráliában

élt, s azok szerették volna kivinni magukhoz. A néni Olaszországig vonattal utazott, ott szállt hajóra. Az ő szoba-konyhás lakását kaptuk meg, de ott csak öt évig laktunk, mert megszületett Marika, a lányunk. S volt a lakásgondnokságon egy nagyon rendes bácsi, Gál Gyula, aki tett egy javaslatot a férjemnek. Akkor indult be ugyanis a városban a központi fűtéses rendszer. Ő mondta a férjemnek, hogy vállalja el a fűtői állást, ugyanis akkor automatikusan jár egy lakás. Meg is kaptuk a hatodik emeleten a kétszobás lakást, ahol nyolc évet leéltünk. De akkor már szerettünk volna építkezni. Az anyósomnak volt egy eladó lakása Pesten, nekünk is volt egy kis megtakarított pénzünk, de nem kaptunk telket. Krausz Zolinak ugyanis az sem járt. Más megoldás nem lévén, vettünk egy szövetkezeti lakást. Amint látja, egy kicsit tágas, de miért ne élvezzem a kényelmet, s legalább nincs gondom, ha hazalátogatnak a gyerekeim.”

Krausz Zoltán egy évig dolgozott fűtőként, majd a lakásgondnokságon lett üzemvezető. Később fotósként kereste a kenyerét, s egy ideig népművelőként is dolgozott. Magyar és szlovák amatőr csoportokat is rendezett. Többször eljutottak a *Jókai Napokra* is. Ősbemutatóként vitte színre Laczkóné Kiss Ibolya *Erzsi tekintetes asszony* c. darabját, amely Madách feleségéről, Fráter Erzsébetéről szól, s amelynek a főszerepét felesége játszotta el.

„A hölgy abban a korban egy kicsit ledérnek számított. Nagyon nagy sikerrel játszottuk az előadást a komáromi *Jókai Napokon* is. Zsúfolt ház előtt játszottuk délután és este is, de eljutottunk vele az egész környékre is.”

Itt álljunk meg ismét egy szóra. Krausz Zoltán Krausz Jenő bányamérnök és Stefánia Milnyikov gyermekeként Rozsnyón született. Itt végezte el a magyar tannyelvű elemi iskolát, és a premontrei gimnáziumban érettségizett 1942-ben. A budapesti *Színház és Filmművészeti Főiskolán* szerzett 1949-ben filmrendezői oklevelet, és a *Hunnia Filmgyár* rendezőjeként Balázs Béla megbízásából anyagokat gyűjtött az 1948/49-es eseményekről egy dokumentumfilmhez, amikor azzal a váddal, hogy kapcsolatot tart Mindszenty József hercegprímással, letartóztatták, és átadták a csehszlovák hatóságoknak. 1946-ban tagja lett a *Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetségnek*, s egyike volt annak a 38 tagú, zömében papokból álló csoportnak, amely memorandumban tiltakozott a kitelepítések és a csehországi deportálás ellen. A memorandumot eljuttatták Nagy Ferenc miniszterelnökhöz, Gyöngyösi János külügyminiszterhez, Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyetteshez, Szakasits Árpádhoz, Ravasz László református, Ordas Lajos evangélikus püspökhöz és Mindszenty József hercegprímáshoz is. A csoport tagjai közül 10-et ítéltek fejenként 6-6 év börtönbüntetésre, köztük őt is. Hat évig dolgozott a jáchymovi uránbányában, ahol kitanulta a vágó szakmát.

„Egyszer csak megjelentek az ávósok a *Hunnia Filmgyárban*, és szó nélkül elvitték őket. Tíz napig ütötték-verték az *Andrássy út 60. alatt*, s csak azért imádkozott,

nehogy Szibériába vigyék őket. Szerencsére Pozsony felé fordult a kocsi, ahol előbb Lipótvárra került, ahol még Esterházy Jánossal is találkozott. Innen került Jáchymovba, egy kis levél kíséretében, hogy a hazatérése nem kívánatos. Azóta is folyamatosan aggódom, hogy az uránfertőzés nem üt-e vissza valamelyik gyerekemre vagy unokámra.”

1955-ben szabadult, s a Magyar Területi Színház (MATESZ) fővilágosítója, majd rendezője lett, Kozma Zoltán művésznév alatt. A hároméves komáromi működése alatt megrendezte Lubomír Smrčok *Póruľjárt sógorok*, Lope de Vega *A kertész kutyája* és Jozef Hollý *A fúrjangos diák* c. darabjait.

Mihályi Mária 1955-ben került a MATESZ kötelékébe, ahol többek között eljátszotta Rozina (Baumarchais: *A sevillai borbély*), Marcella (Lope de Vega: *A kertész kutyája*), Monna Mea (Heltai Jenő: *A néma levente*), Margit (Egri Viktor: *Ének a romok felett*), a grófnő (Maupassant: *Fogadó a határszélen*) figuráját. Később Rozsnyón a Csemadok Rozsnyói Alapszervezetének színjátszó csoportjában két címszerep jutott a számára, a már említett Fráter Erzsébet (*Erzsi tekintetes asszony*) és Gorkij *Anyája*. Itt rendezést is vállalt, Csiky Gergely *Ingyenélők* c. darabjának színrevitelét vállalta fel, amelyben az egyik főszerepet is eljátszotta. Rozsnyói rendezvényeken gyakorta fellépett versmondóként is, így pl. akkor is ő szavalt, méghozzá Ábrányi Emil *Feltámadás* c. költeményét, amikor a Fő térre visszaállították Andrassy Franciska szobrát. Amikor Berzétén az első világháborús emlékművet, Ullmann István alkotását avatták, Gyóni Géza *Csak egy éjszakára* c. versét mondta el.

„Odaíjött hozzám egy tanár, s láthatóan megrendülve csak annyit mondott, hogy sokszor hallotta már ezt a verset, de még így soha. Kell ennél nagyobb elismerés? Nem egyszer leptek meg egy-egy rendezvényen, ahol csak úgy odaszóltak, hogy Marika néni, szavaljon már el nekünk egy szép verset!”

Mielőtt tovább haladnánk a beszélgetésben, én is meghallgathatom Ábrányi Emil és Gyóni Géza egy-egy költeményét. Közben nézegetjük a képeket, van belőlük több doboznyi. Van, amelyik felett már gondolkodoba esik, de örömmel állunk meg a tanítónő fotói előtt, amelyben a kántorkisasszony szerepét játszotta. A fényképen szereplő kollégák többsége már rég halott.

„Nagyon jó kapcsolataim voltak a kollégákkal, de akkor még más volt a világ. Mindegyik rendes családi életet élt. Itt az első szerepem is Ladislav Mňacko *Híd-építők* c. darabjában, amelyet Munk István rendezett. Ezt követte *A sevillai borbély*, amelyben Rozina szerepét alakítottam. A képen Bartollóval vagyok, akit Husvárt Ferenc játszott, s bizony tőle is nagyon sokat tanultam. De játszottam egy szlovák parasztdarabban is, amelyben egy öregasszonyt alakítottam, s Ferenczy Anna volt a lányom. Hadd említsem meg még magának a rimaszombati Tóth Lászlót, vagy Király Dezsőt is,

akiknek szintén nagyon sokat köszönhettem. Jaj, de fiatal voltam akkor, s az összes maradék pénzemet fotókra költöttem.”

Két gyermekük született: Mária 1959-ben, Tivadar 1963-ban. Mindketten megfertőződtek a színházzal, Mária 1980–83 és 1988–92 között a *Thália Színház* tagja volt, míg Tivadar az 1981/82-es évadban színészkedett Kassán.

Mária előbb Hizsnyai Zoltán felesége volt, majd megismerkedett egy német repülőgép-tervező mérnökkel, s most kint élnek Németországban, ahol a férjének van egy repülőgép-javító műhelye, és közösen nevelik Marikának egy pozsonyi kapcsolatából származó fiát, Andrást, aki ma már 14 éves, és kitűnően teniszezik. Tivadar Magyarországon él, szabadfoglalkozású író. Egy fiatalkori szerelmi viszonyból született egy fia, aki ma már 24 éves. „Akkor nem nagyon örültem ennek, de ma már nagyon boldog vagyok, hogy van egy felnőtt unokám.” – árulja el büszkén Marika néni.

Kérdésemre, hogy olvassa-e a fia írásait, mosolyogva válaszolja, hogy természetesen, de azért a klasszikusok jóval közelebb állnak hozzá. Azt is elárulja, hogy 12 éves volt Tivadar fia (1975-ben), amikor először elment dolgozni egy sütödébe, ahol napi 500–600 pogácsát sütött. Nyáron viszont fagylaltosnál dolgozott. De jutott idő az amatőr színjátszásra is. A kassai Thália megalakulása után szóba került, hogy esetleg ott is játszhatna. Egy előadásban, Csurka István *Döglött aknákjában* 1990-ben szerepelt is, de mivel akkor a férje már betegeskedett, nem vállalt több szerepet.

Ennyi hát egy balogfali származású színész nő rövid története, aki bár évtizedekkel ezelőtt elkerült a faluból, máig balogfalinak vallja magát, hiszen ide kötik a gyerekkori emlékek, amelyek meghatározták a pályafutását, s az életét.

Juhász Dósa János

A szerző felvétele és családi archívum

Gömör, a kihunyt üstökös*

Beszélgetés Edita Kušnierovával

Bár Edita Kušnierová művészettörténész és műemlékvédő nem Rozsnyó szülötte, évtizedek óta itt él, és a városról vallott nézetei és munkássága alapján nyugodtan tekinthetnénk őshonos rozsnyói polgárnak, különös hangsúllyal az utóbbi jelzőre. Mint első válaszából is kiderül, Gömörőről, Rozsnyóról szeretettel és kritikusan nyilatkozik.

Hogy tetszik önnek a mai Rozsnyó?

Nem tetszik, mert a többi, hasonló járási vagy kisebb szlovákiai várossal összehasonlítva szemmel látható a lemaradása. Főleg a polgár számára élhető, kellemes környezet tekintetében. Itt sok dolog el lett hanyagolva, nem lett befejezve. Az évek alatt, amióta itt élek, dinamikusabb fejlődést reméltem. Gyakran kezdtünk bele valamibe mi is, gyakran a város is, de semmit sem sikerült végigvinni. És ez nagyon bosszant.

Hiszen még egy olyan városkának, mint például Kokava, szépen kikövezett főtere van, nem szólva Nagykürtösről, amely egyszerű falu volt, most pedig járási székhelyként nemcsak rendezett főtérrrel, de húsz éve fedett uszodával dicsekedhet. Ez szinte minden leendő rozsnyói polgármester választási programjában szerepelt, de még egyikük sem váltotta valóra ígéretét.

Még a természeti környezethez: Rozsnyónak nincs parkja. Ez katasztrófa. Hová menjenek a fiatal kismamák a csemetéikkel? Rozsnyónak nincs egy pihenő zónája, csak nagy üzletei, s az emberek itt töltik a szombatjaikat, vasárnapjaikat, ünnepeiket. Ez nagyon lehangoló dolog!

Úgy gondolom, hogy bár a Bányászok terén ott sorakoznak a fagylatozók, sörözők, ennek kevés köze van a kulturált kikapcsolódáshoz, túlságosan kommersz az egész. Ezen túl a város főtere nem kínál semmi olyat, ami méltó lenne hozzá. Ismerek hasonló főtereket (Lőcse, Bártfa, Rimaszombat), ahol kellemesebb, rendezettebb és csöndesebb a környezet, mint Rozsnyó főterén.

Hogyan emlékszik vissza gyermekora városára?

Csalódást kell okoznom, mert én nem Rozsnyón nőttem fel, hanem Betlérben. Ide csak a harmadik osztályba kezdtem járni. Mégis van egy, a régi Rozsnyóhoz kötődő szép élményem, amely akkor még létezett: a 20. század hatvanas éveiben itt jártam a Járási Népművelési Intézetben balettórákra. Tisztán emlékszem a vasútállomásra a régi kórházig vezető utcára (ma már nem létezik, helyén az ún. „gázos épületek” állnak – a szerző megj.). Ez egy gyönyörű, hangulatos utcácska volt, festői kanyarulattal, mindkét oldalán alacsony polgárházakkal, magas kapukkal. Természetesen volt itt több szép, hangulatos hely is, például a mostani Bányász kocsmá környékén álló öreg, emeletes kúria egy fahíddal, vagy a Zöldfa utcai ún. képfestő-házak sora, ahol emlékeimben él a Zöldfa vendéglő. S megvolt még az Állás, a fuvarosok és kocsisok fogatcserélő állo-

mása. Ma már mindezt hiába keresnénk. Ám amit a leginkább sajnálok, az a mostani Šafárik utca, az egykori Zdroj-tól kezdődően a Csetneki útig. Itt egy nagyon szép, kellemes épületsor állt, földszintes és emeletes házakkal. Ebből az utcából a hátsó traktusok mögött további titkos utcácskák és kertek nyíltak, ahová gyakran és szívesen járogattunk. Ezzel kapcsolatban egy kedves barátom jut az eszembe, aki a mai napig szerencsétlen a tudattól, hogy nem tudja megmutatni gyermekeinek gyermekkorai színterét. A történelmi emlékekből csupán a tér és a Šafárik (volt Berzétei) utca torzója maradt meg. Nagyon sajnálom ezeknek az otthonos részeknek az elpusztulását.

Hol folytatta tanulmányait?

Középfokú végzettséget a rozsnyói gimnáziumban szereztem, majd megközelítőleg két évig jártam az eperjesi bölcsészkarra. Hektikus, a szovjet „felszabadítóink” bevonulása utáni időszak volt ez, amikor érdekes dolgokat éltem át Eperjesen – egyik napról a másikra rúgták ki például a kedvenc tanárainkat. Odáig fajult a helyzet, hogy többen, jómagam is, otthagytuk a tanszéket. Ezt az iskolát tehát nem fejeztem be. Később távúton elvégeztem a művészettörténetet és esztétikát a pozsonyi Komenský Egyetemen. Szükségem volt a főiskolai végzettségre, mivel a Rozsnyón éppen akkor alapított Járási Műemlékvédelmi Hivatalban kezdtem dolgozni. Persze nem sikerült azonnal bekerülnöm a levelező zagozatra, mert ahhoz különféle párthátterre és munkásszármazásra volt szükség. Hat sikertelen próbálkozás után sikerült bejutnom.

1968 augusztusát tehát Eperjesen élte meg?

Igen, ott éltem meg a sztrájkokat, a szlovákok és ruszinok közti véres, utcai harcokat, a fiatal Karel Kryl, aki eljött hozzánk énekelni a kollégiumba. Tudja, mi az érdekes, és senki nem hajlandó elhinni? Hogy Eperjesen már akkor is voltak a városban automaták, amelyekből kávé, kakaót, tejet vagy zsömlét lehetett venni. Sok külföldi diák élt ott, főleg Angliából, akik orosz nyelvet tanultak, mivel az ottani orosz nyelvi tanszék nagyon jó színvonalon állt. Rajtuk keresztül ismertünk meg olyan dolgokat, amelyekről azelőtt fogalmunk sem volt. Eperjes elég szabadgondolkodású hely volt akkoriban, kitűnő főiskolai klubokkal, míg csak meg nem változtatta a normalizáció a hetvenes évek elején. A megszállás után elkezdték az emberek lecserélését az egyetemen, az orosz nyelv és történelem tanszéken ukrainjai és oroszországi tanárok kezdtek uralkodni.

Arról tehát, hogyan zajlott le 1968 augusztusa Rozsnyón, csak közvetetten tudott?

Abban az időben éppen Betlérben voltam vakáción. Ha jól emlékszem, szerda volt. A kastélyban brigádoztam, és éppen szabadnapom volt. Reggel ötkor azzal ébresztett

bennünket az édesanyám, hogy bajöttek az oroszok. Ez számomra felfoghatatlan volt, mivel akkoriban megszállott oroszbarát voltam. Betlérben is megéltük a tankok vonulását, de a leghátborzongatóbb az volt, amikor a repülők alacsonyan húztak el a betléri park fölött. Másnap minden bejelentett kastélylátogató visszafordult, és hazament. Tehát szabadot kaptunk. Augusztus végéig szinte senki nem jött megnézni a kastélyt, mindenki félt és otthon ült. Mi természetesen bementünk Rozsnyóra megnézni a szétlőtt Kras szállót és azt a helyet, ahol egy szovjet tank megölt egy betléri embert. Már ez a hely sem létezik.

Aztán... Aztán mindenhez hozzászoktunk. Mi több, a fél Rozsnyó a szovjetek boltjába járt vásárolni, mert ott minden olcsóbb volt.

Tököly Gábor Ki kicsoda Rozsnyón című kiváló könyvében az ön neve alatt egy sor régióink műemlékeivel foglalkozó munka szerepel. Miért érdekli ennyire Gömör?

Volt kollégám, ez a kivételes ember ebben a könyvben csak azokat a munkáimat említi, amelyek Gömörhöz kötődnek, mivel maga a könyv is Rozsnyóval és közvetlen környékével foglalkozik. De azt monhatom, hogy én egy kissé szokatlan lokálpatrióta vagyok. Más tájakkal is foglalkoztam, nemcsak Gömörrel, és sokat publikáltam Szlovákia más tájegységeiből is. Mindig is szerettem azt állítani, hogy én egész Szlovákiában otthon érzem magam.

Munkámnak köszönhetően volt szerencsém az egész országot bejárni. Amikor nyolc éves távollét után visszatértem Gömörbe – kis ideig a Szent Anton-i múzeumban, hosszabb ideig a szlovák-országi kapcsolatok múzeumban, Partizánske-Bodzany-ban ténykedtem –, éppen Tököly Gabi volt az, aki felhívta a figyelmem, hogy néhány dologra Gömörben jobban oda kellene figyelni. Elsősorban Gömör középparaszti, megismételhetetlen emlékeire, amelyeket tökéletesen tönkre tettek az egységes földműves szövetkezetek és állami gazdaságok. Elsősorban Dél-Gömörről van szó, tehát a szlovákok és magyarok által vegyesen lakott területekről, ahol a kiváló termőföldnek köszönhetően csodálatos falvak keletkeztek szó szerint megismételhetetlen építészettel, kastélyokkal, kúriákkal. Mindez természetesen a mezőgazdasági termelésnek volt köszönhető, ami erre vidékre minig is jellemző volt. Én inkább úgy mondanám: annak a gürcolésnek, amivel ezért a jólétért fizettek. De ugyanez volt jellemző Közép-Gömörre is.

Gömör egykor fejlett kulturális-mezőgazdasági tájegység volt. A kultúra és a műveltség éppen a sikeres gazdálkodásnak köszönhetően emelkedhetett magas szintre. Gömörben már a 17. századtól rengeteg iskola alakult – latin iskolák, nemesi magániskolák, később evangélikus gimnáziumok.

Amint később Gömört jártuk, tudatosítottam, hogy a régi magas szintű műveltség nyomait ma is megtaláljuk, főleg a vidéki városokban. Ezek afféle helyi specialitások, amikhez hasonlót nem találunk Szlovákia más vidékein. A legszebb igazgyöngy egyértelműen Csetnek, Jolsva vagy Kövi. A mai Kövit például szinte teljes egészében romák lakják, s az egykori műemlékekből, amelyek bizonyítanak a település

városi jellegét, sok esetben csak romokat találunk.

Vagy itt van például Sűvete, ahol kivételes román kori körtemplom áll, s amelynek fazekassága egész Magyarországon híres volt. Ezt a kivételes kultúrát senki sem örökítette meg, miközben a sűvetei művészet leáldozott. A szocializmus idején létező ÚLUV (Népművészeti Tevékenység Központja – ford.) ahelyett, hogy az eredeti sűvetei fazekasságot karolta volna fel, inkább a pazdicsi (Pozdišovce) stilizált kerámiát preferálta, vagy az importált, eredetileg habán, ma modori kerámiát futtatta, amelynek semmi köze a szlovák népművészethez.

Az iskolaüggyel kapcsolatban a régi magyar források például Ratkó városkát gömöri Athénként emlegetik. Teli volt kereskedőkkel, kézművesekkel, művelt főekkel. Mára jelentéktelenné süllyedt települések és falvak a régi Magyarországon olyan jelentőséggel bírtak, amit ma elképzelni sem tudunk. A bennük élő népességnek – tanítóknak, papoknak, kézműveseknek, kereskedőknek – olyan kapcsolataik voltak a nagyvilággal, amilyennel a mai Gömörben senki sem dicsekedhet. Az itteni parasztság, de elsősorban kiskisnemesiség létezésének köszönhető a szebbnél szebb ún. kúriák, udvarházak. Ezek, sajnos, lassan, de biztosan eltűnnek.

Aztán itt voltak a fejlett vasipar központjai – Dobsina, Rozsnyó, Csetnek és Jolsva. Jolsva, amely napjainkban eldugott városka, csehországi romák gyűjtőhelye, a múltban gazdag, virágzó város volt, csodálatra méltó személyiségekkel, erdészeti szakemberekkel, iskolákkal, egyletekkel. Például gyümölcsstermesztők egyletével. Magyarországon Jolsva volt a legnagyobb alma és cseresznye exportőr. Csetnek és Jolsva gazdagsága még a rozsnóót is felülmultha, amelynek olykor gondjai voltak a bányászattal és a kereskedelemmel.

Hol és mikor következett be a törés Gömörben?

A szocializmus fellépése után a bányászat csak a támogatásoknak köszönhetően működött, már a múlt század hatvanas éveiben fejlődésképtelen volt. Még a hetvenes években is tanult az itteni bányászat tanonciskolában néhány tanonc (tudom, mert az édesapám tanította őket), s az iskola ma is létezik, ám leendő bányászok nélkül. A legnagyobb hiba az volt, hogy a szocializmus alatt Rozsnyón a bányászatot kívül semmilyen más ipar nem épült. A múltban még sok kisvállalkozás létezett itt: a bulgárkertészek üvegházban termesztették a zöldséget, de volt ecetgyár, vízi erőmű, szögygyár és sok más apró vállalkozás, amelyeket a háború után elsöpört a kollektivizálás.

Az elmúlt rendszerben a régi Rozsnyó egy része eltűnt. Miért kellett ennek megtörténnie? Létezett egyáltalán valamilyen alternatíva?

Akkoriban egyszerűen az volt a jelszó: „Minden, ami régi, rossz.” Ez a háború utáni „gottwaldi ifjúság” hatalmas optimizmusában gyökerezett. Akkor jöttek divatba a panelházak, mivel a faluról városba költözött embereknek gyorsan lakóhelyet kellett biztosítani. Ennek esett áldozatul a városokban a régi, szép, egyébként jó állagú házak tömege. De ez csak részben Rozsnyó esete, mert itt

a lebontott házak helyén semmi sem épült. Ilyen például a Šafárik utca maradéka, a Csucsomi utca, vagy az a terület, ahol ma a Tesco áll. Amit különösen fájjalok, az a püspöki palota mellett állt régi barokk gyógyszertár. Azért bontották le, mert szűk volt az utca, és nem fért el rajta kétirányú forgalom. Ma ez az utca egyirányú, tehát teljesen fölöslegesen bontották le a gyógyszertárat. Mögötte állt az ún. Holló vendéglő, egy régi reneszánsz épület, amelyet az új posta miatt bontottak le. Ezzel együtt tüntettek el egy régi kis utcát, Norma utcának hívták, amely a Norma nevet viselő katolikus fiúiskolához vezetett. Botrány, mi van ennek a helyén – a posta soha be nem fejezett parkolója, azon a földhányáson, amellyel a régi utcát egyszerűen betemették.

Ki hagyta jóvá ezeket az átalakításokat?

Biztosan a város vezetése, amely fölött azonban még egy vezetés uralkodott: a kommunista párt járási bizottsága. A városi nemzeti bizottság akkori elnöke és alelnöke bizonyára nagy gyönyörűségét lelte minden régi lerombolásában, mert nekünk a járási műemlékvédelmi hivatalnál állandón mentenünk kellett valamit. Ez a hivatal még 1970-ben alakult Rozsnyón, elsőként az országban, és nagyon rátermett embert kapott igazgatóul, a pozsonyi honismereti iskola végzősét. Igaz, a pártból kizárták, mert aláírt valami, a szovjetek bevulását elítélő tiltakozást, ám mivel nem volt megfelelőbb emberük erre az új, teljesen ismeretlen posztra, hát odatették, afféle kísérleti nyúlként, hogyan boldogul. S ő nemcsak hogy boldogult, de az ő munkatársai kezdték beiskolázni a többi, később alakuló szlovákiai intézmény munkatársait.

Úgy gondolja, hogy a Járási Műemlékvédelmi Hivatal létrejöttét az itteni helyzet kényszerítette ki?

Valószínűleg igen. Az alapítás mindazonáltal a pozsonyi Szlovák Műemlékvédelmi Hivaltól ered, amelyben akkoriban a műemlékvédelem legjobbjai dolgoztak, ám a távolság miatt csekély hatásuk volt a vidékre. Valószínűleg ezért döntöttek úgy, hogy azokban a járásokban, ahol ennek megvannak a személyi feltételei, ilyen hivatalokat hoznak létre. Rimaszombatban például ilyen intézmény akkoriban nem alakult, később az a járás a mi gondozásunkba került. De ma már ez sem érvényes.

Hogyan is volt ez? Az állam igyekezett megvédeni azt, amit a járási nemzeti bizottságok megpróbáltak elpusztítani?

A műemlékvédelmi törvény már 1958-tól érvényben volt, tehát bizonyos jogköreinket törvény garantálta. Ám annak ellenére, hogy a törvény a mi oldalunkon állt, nem lehetett mindent megmenteni. Emlékszem, hogyan tárgyaltunk a VNB (városi nemzeti bizottság) elnökével, hogy megmentsük az egykori bányászati kamarának a Bányászok terén álló reneszánsz épületét.

Mi, a járási műemlékvédelmi hivatal dolgozói, ellenében igazgatónkkal, aki magán hordozta a pártból történt kizárásának bélyegét, többet megengedhettünk

magunknak a hivatalnokokkal szemben. Az igazgató tehát többnyire minket küldött. Ráadásul jó kapcsolataink voltak a pozsonyi műemlékvédelmi hivattal és annak igazgatójával, aki szívügyének tekintette a műemlékvédelmet. Többször siettek a segítségünkre.

Bár rengeteg energiánkba került, a bányászati kamara épületének megmentése volt az első sikerünk. Másik sikerünk a Krasznahorkai utca boltíveivel kezdődő és a ma már nem létező Holló vendéglővel végződő tér egy részének (köribelül a mai Fekete Sas és Medek helyszíne) megmentése volt, amely az épülő Priornak esett volna áldozatul. Abban az időben ezekben a középkori épületekben kutatásokat végeztünk, s többszintes pincéket és egyéb érdekességeket találtunk, amelyekről hosszú vita zajlott. A feltárt leletek jó érvert szolgáltatottak számunkra, miért kell ezeket az épületeket megmenteni.

Aztán jött a következő csapás – a múzeumot, az egykori bőrfeldolgozó manufaktúra, az ún. Markó-gyár épületét készülték lebontani. Az Andrássy Franciska grófnő által építtetett árva ház helyére épült az SzLKP JB (Szlovákia Kommunista Pártja Járási Bizottsága) többemeletes székháza, amelynek parkolóra volt szüksége. Ez nagyon kemény dió volt, ezért azonnal elrendeltük az épület kutatását, amit igyekeztünk halogatni. Végül azzal a feltétellel sikerült megmentenünk az épületet, hogy abban forradalmi munkásmozgalmi múzeum lesz berendezve (mivel valamikor bőrcserzők dolgoztak benne). A hetvenes években jártunk, kemény csata volt.

A legnehezebb harc azonban a főtéren, az őrtorony alatt álló boltocskákat megmentése volt. Sokáig úgy nézett ki, hogy nem járunk sikerrel, már készen álltak valamiféle szökőkutak, rózsaszőnyeg és más értelmetlenségek tervei. Hét bányász lámpás szökőkútnak kellett volna ott állnia, mert valaki kiagyalta, hogy Rozsnyó hétszáz éves, ami nem volt igaz, mert a város sokkal később ünnepelte a 700 éves fennállását. Ebben az esetben ráadásul a cseh kollégáink siettek a segítségünkre, akik hivatalosan megerősítették, hogy Jihlavan ugyanilyen épületeket bontottak le, és a mieink az utolsó megmaradt Csehszlovákiában. A feltárás meghosszabbítása is segített bennünket, és az is nyomott a latban, hogy a föld alatt olyan pincékre bukkantunk, amilyeneknek nincs párjuk Gömörben.

Abban az időben nagy vehemenciával kezdtem publikálni néhány lapban, amelyeknél még akadt egy-egy normális szerkesztő. Ilyen volt például a Nový Čas-nál Hana Somorová, aki a harciasságával megmentette Selmebányát. Akkoriban az volt a helyzet, hogy ha valaki egy pártlapban emelte fel a szavát, többnyire mindenki meghátrált. Éppen így sikerült megmentenem a csetneki katolikus templomot, pedig már bontásra volt ítéltve, mert szűk volt a mellette vezető út. Jelenleg egyirányú ott a forgalom, és a Rozsnyói járás egyetlen barokk temploma megmenekült. Nagyon nehéz évek voltak, de talán az volt a szerencsénk, hogy olyan kiváló ember volt az igazgatónk, aki mindenben támogatott bennünket. Akkoriban már kiterjedt kapcsolataink voltak, és magam is sokat utaztam országszerte. Gömört akkortájt nem is ismertem annyira,

csak a Partizánskéből való visszatérésem után ismertem meg részletesen, a kilencvenes években.

Milyennek látta akkor Gömört?

Egy kialudt üstökösnek tűnt, amelyen nincs segítség. El sem tudom képzelni, ki tudna segíteni ezen a vidéken. Holott Gömör Magyarország elejét jelentette egykor. Vegyünk például egy mezővároskát – ma már falu –, mint Rimaszécs. Járt ott valaha? Próbáljon meg végigmenni rajta. Kész katasztrófa. Valamikor Magyarország legnagyobb marhavásárait tartották a főterén. Vagy itt van a szerencsétlen Kövi. Mi minden volt ott! Ferences rendi kolostor, hatalmas katolikus templom, egy sor kúria, kiváló színvonalú latin iskola, virágzó szeszipar, hagymakereskedelem.

Hogy milyen fejlettségi szinten álltak ezek a városkák, elárulják a házaik, az architektúrájuk. Hihetetlenül szép épületek álltak bennük. A Rimaszombati járás falvai valószínűleg rezervátumai a nemesi kastélyok mintájára épült népi építészetnek. Lassan az enyészeté lesz minden, s az utódainknak marad a nosztalgia.

Aztán elérkezett 1989. Rozsnyón volt abban az időben? Felkészült a város a változásra?

Mi az hogy! Éppen akkor tértem vissza Rozsnyóra. Azt hiszem, fel volt készülve. A forrongást már előtte is érezni lehetett, az emberek dühösek voltak a város kinézete miatt. Rozsnyó emaradott volt, és szörnyű látványt nyújtott. Egy-egy homlokzatot május elsejére lefestettek, s ez volt minden. Semmivel sem törődtek. Szürke, barátságatlan volt a város.

És ez bosszantotta az embereket?

Igen, eléggé. Ráadásul megjelent a munkanélküliség. Minket nagyon meglepett, mennyi ember kapcsolódott be az általános sztrájkba, talán senki nem várt ekkora részvételt.

Ma jobban néz ki a város, a főtér házai a rozsnyóiaknak is, a turistáknak is tetszenek. Mindenki elégedett, hogy kezd rend lenni. Csak a műemlékvédők elégedetlenek, mert az óvárost az eredeti szépségében, formájában, kinézetében kellene megőrizni, és nem szabadna idegen elemeket vegyíteni bele, amelyek sosem voltak itt. A főteret főleg két épületfelújítás csúfítja: a bank a történelmi városháza mellett és a Castello étterem második szintje a kitalált homlokzattal, aminek semmi köze a főtér komplex képéhez.

A pénz hatalmával és némely befektető kapcsolataival azonban semmilyen műemlékvédelmi törvény nem tud szembeállni. A törvények megkerülése azok által, akik ezt „megengedhetik maguknak”, azt eredményezi, hogy az emberek apátiába esnek a közügyek iránt, és senkinek sem jut eszébe nyíltan háborogni. Úgy tűnik, a hallgató többség igényeinek kielégítésére elég egy-egy bevásárlóközpont.

Hogyan változott meg az állam viszonya a műemlékekhez 1989 után?

Nos, 1989 után jól festett a helyzet. Már az első kulturális miniszter, Ladislav Snopko, egykori jollégánk

a műemlékvédelmi hivatalból, személyesen jött el ide, úgyhogy azonnal elintéztük nála az első milliőkat a Franciska-szobor visszaállítására a Fő téren. Ez volt az első fecske. Habár sokan felelmegetik, mekkora részt vállaltak a szobor visszaállításából (a város, közadakozás), enélkül a kezdeti támogatás nélkül aligha sikerült volna a szobrot visszaállítani. Szóval ezzel kezdődött. Az emberek hiányolták, hogy egy ilyen emlékmű eltűnt Rozsnyóról, ami a város főterének szerves részét alkotta, s minden képeplapon szerepelt. Az emberek tisztában voltak vele, ki volt Andrássy Franciska, s hogyan segítette a városnak. A Rákóczi-torony és Franciska afféle logója volt Rozsnyónak. 1972-es eltávolítása sokkolta az embereket. Az egész egy Pravdában megjelent rövid cikkel kezdődött, amelyben az állt, hogy a szobor „a feudális deres korbács-csattogását szimbolizálja az alattvalók hátán”. Annak ellenére, hogy magam írtam levelet a Pravda szerkesztőségének arról, ki is volt valójában Andrássy Franciska, annak ellenére, hogy a szerkesztőség válaszában az szerepelt, hogy „tisztelt elvtársnő, bár igaza van, azért marxista-leninista szemzőgből elnyomók voltak... stb.”, s annak ellenére, hogy foggal-körömmel védjük az emlékművet, konkrétan a VNB akkori alelnökénél, s annak ellenére, hogy a pozsonyi Szlovák Műemlékvédelmi Hivatal igazgatója személyesen jött el, és az említett „úrral” nemcsak szóbeli, de fizikai konfliktusba is keveredett, és kijelentette, soha nem írja alá a Franciska-szobor eltávolítását, semmit sem sikerült elérnünk. Az emlékművet eltávolították. Még szerencse, hogy a szoborcsoport szétszedésénél jelen volt Löffler Béla kassai szobrász, akitől a város a lélektelen felszabadulási emlékművet rendelte, amely évekig „helyettesítette” a Franciska-szobrot. A szobrász szakavatottságával szedte szét és később rakta össze a szobrot, mint mondta, úgy, hogy a jövőben könnyű legyen újra felállítani. A város először a temetőben akarta elhelyezni a szobrot, a betleri múzeum akkori igazgatója azonban azt javasolta, hogy a krasznahorkaváraljai mauzóleum előtt állítsák fel. Ez valósult meg, azzal a feltétellel, hogy az emlékmű arccal a mauzóleumnak, háttal az országútnak álljék. Évekig mondogattuk, hogy Franciska hátat fordított nekünk, mert így elbántunk vele. Magát az emlékművet tehát sikerült megmenteni, de minden tartozékát, a talapzatot, a lépcsőt, a korlátot, a levegőbe röpítették. Semmi sem maradt belőlük, húsz év múlva újra kellett mindent készíteni. A bársonyos forradalom után logikusan az volt az első, hogy visszaadjuk Rozsnyónak a szimbólumát.

Hogyan fogadták a rozsnyóiakat?

Nagy lelkesedéssel. Sokan már az általános sztrájkra azzal jöttek, hogy vissza akarják kapni Franciskát. Hiszen a forradalmi napokban még a felszabadítási emlékmű árnyékában hangzottak el a szónoklatok. Eltávolításakor semmit nem robbantottak fel, gondosan szétszedték, és új helyére szállították. Nem is tudom, sikerült-e a város vezetésének azóta hasonló sikert elérnie. Talán a városháza felújítása, az egészen jól sikerült.

Miért utasította vissza néhány éve a polgármester díját?

Azért, mert ha valaki ebben a városban bármilyen díjat megérdemelt, az Tököly Gábor volt, akit többször javasoltunk Rozsnyó Város Díjára, ám a képviselők egyszer sem szavazták meg – az életében. Csak halála után vehette át a felesége a kitüntetést. Borzasztóan dühített a dolog. Ő rozsnyói volt testestől, lelkestől, én csak félig-meddig. Azonkívül maga a módszer is – „vegyen valamit kétezer koronáért, s majd kifizetjük” – máltatlannak tűnt. Valamikor így vásároltunk szakszervezeti ajándékot Téalópóra.

Térjünk át Rozsnyó jelenlegi állapotára. Első téma: a Tesco a Bányászok terén.

Nagyon szerencsétlen megoldás, főleg a közlekedés szempontjából. Próbáljon meg szombat délután eljutni a művészeti alapiskolához. Emlékszem a Tesco képviselőinek a rendőrséggel, a várossal, a képviselőkkel és a műemlékvédelemmel lezajlott találkozására. Már akkor megkérdeztem a közlekedésrendészet képviselőit, hogyan lesz ott megoldva a közlekedés, hiszen négy iskola van a közelben? Senki sem mondott véleményt. Nem tudom, mi tapasztotta be a szájukat. A legszörnyűbb a személyautók és a bevásárlókocsit toló emberek kereszteződése. Ilyen talán egyetlen kulturált országban sem létezik! Magam is láttam néhányszor, hogyan tolat kamion a Tesco-hoz. Egyszer tizenhét percet vártam ott az autóban ülve. Merem remélni, hogy ez a pléhbodé nem lesz hosszú életű. A múltban ezen a helyen épületek álltak, kiváló, masszív, ún. kékfestő-házak.

Ezeket azonban nem a Tesco miatt bontották le.

Valóban nem, ezeket csak úgy, semmi fejében rombolták le, és semmi nem épült a helyükön. Különböző tervek voltak, a környező iskolák és a fiatal lakónegyed miatt egy park ötlete is felmerült...

De hiszen ezen a helyen senki nem próbálkozott semmivel.

Vagy három tanulmány létezik, például beépítésre, a Baník kocsmától a művészeti alapiskoláig. Egész szép tervek vannak. Ezek most valószínűleg a városi hivatal archívumában hevernek. Talán nem találtak beruházót. Aztán jött a gazdag Tesco, s mindenki el volt ájulva, pedig kész szerencsétlenség az egész. Gondoljon csak arra, hogyan zúg ott nyáron a klimatizáció, amire akkor szintén felhívtam a figyelmet (ugyanis a közvetlen közelségében lakok).

Más: már többször előfordult, hogy turisták állítottak meg a főtéren, hogyan jutnának el a krasznahorkai várhoz? Nos, próbálja meg elmagyarázni nekik. Gyakran fordul elő, hogy kirándulókkal teli autóbussz bolyong a fürdőbe vezető utcában a Poprád felé vezető utat keresve. Ebben a városban káosz van ma is.

Rendjén való, hogy a Tesco közvetlenül a város történelmi magja mögött áll? Hol látható hasonló megoldás?

Nem rendjén való, és nem is tudok olyan városról, ahol így lenne. A bevásárlóközpont mindenütt a periférián

van. Óriási veszteség, hogy a város ilyen könnyelműen lemondott erről az értékes helyről. Egy ekkora szabad területen lakóházaknak kellene állniuk, nem üzletnek. Az bárhol állhat.

Az 1200 között én aláírásom is ott szerepel a petíción, amellyel kértük a beruházás helyszínének átértékelését. Volt egyáltalán ezeknek a polgároknak esélyük megváltoztatni a képviselők döntését?

Kellett volna, hogy legyen, ez rengeteg aláírás. Ebből is látszik, hogy Rozsnyón csak választások idején fontos az emberek véleménye.

Második téma: Rozsnyónak nincs megfelelő parkja.

Már említettük. A városban sok a gyerek, sok az iskola. A parkban játszani, olvasni, tanulni lehet. A gazdasági iskola melletti nem nevezhető parknak, inkább gázos rétnek, a főtér kis parkja pedig tömény borzalom. Ott nem lehet leülni.

Nagy-Britanniában azt tapasztaltam, hogy a park gondozásához nem kell semmi extra, igényes beruházás. Csak rendszeresen kell kaszálni a fűvet, kiültetni néhány fát, kihelyezni néhány szemétkosarat. Azok az emberek olyan intelligensek, hogy tudják, mihez kezdjenek a szabadidejükkel. Futballoznak, olvasnak, tanulnak, napoznak...

Igaza van. A kulturált környezet kulturált embereket nevel. És fordítva. Ha az ember tökéletesen gondozott környezetbe csöppen, igyekszik a szerint viselkedni. S ez Rozsnyóra is érvényes. A kulturált környezet biztosan kulturáltabb viselkedésre készítetné az embereket. Például a volt levéltár és a szomszédos nyomda falai mentén burjánzó hatalmas gyom azt a benyomást kelti, hogy az ember valamilyen mezei úton ballag. Ez is a kulturálatlanság névjegye.

Harmadik téma: maradjon-e parkolónak a Bányászok tere, vagy győzzön a másik véglet: legyen gyalogos övezet?

A sétálóövezettel nincsenek jó tapasztalatok. A főtér egykor a vásárok tere volt. Amikor nem voltak magánvállalkozók, már nem volt szükség a vásárookra. Ezekben az években autóbusszok álltak itt, s a teret elnyelte a forgalom. Amikor kitiltották a közlekedést a főtérről, hirtelen kiürült. A turisták is emlegették, milyen kihalt a főtér.

De akkoriban nem volt annyi szálloda, vendéglő, bár és kocsmá. Ha tehát gyalogos övezetről beszélünk, a vállalkozói struktúrájának is meg kellene változnia.

Igen, ez így van. Gond lenne viszont a parkolással. Ha gyalogos zóna lenne itt, hol lehetne parkolni? A főtér közelében alig van megfelelő hely.

Segít a főtérnek az, hogy most parkoló van rajta?

Azt hiszem, nem. Rossz az összhatás. Különösen a nagy virágtartók, ezek a beton konténernek zavaróak. Feltétlenül el

kellene tűnniük onnan. Állítólag a gépkocsik akadályaiként szolgálnak, de azt másképp is meg lehet oldani.

Negyedik téma: mi legyen a rozsnyói Kálvária sorsa?

Ez nagyon jó kérdés. A tulajdonoson múlik, amely esetünkben a római katolikus püspökség. S mivel kiváló pihenő zóna lehetne itt a város lakói számára, a városnak tárgyalnia kellene a püspökséggel. A Kálvária egész területe elhanyagolt állapotban leledzik, sok létesítmény teljesen eltűnt. Még valamikor a szocializmus legmélyebb bugyrában született egy, a Kálváriára vezető sétaösvény terve, csak éppen senki sem találja a városi levéltárban. Az ösvényt a terv szerint nem csak a Betléri, de a Csucsomi utcából is meg lehetett volna közelíteni. Ha az a terv megvalósult volna, biztosan nem építenek kórházat a Kálvária alá.

Most már sokkal kevesebb lehetőség kínálkozik, mint a Szent Borbála kórház megépülte előtt. A rozsnyóiak végérvényesen elveszítették a főtérről való megközelítés lehetőségét.

Ennek ellenére még mindig meg lehetne kerülni a kórházat. Hiszen nemrég aktivisták egy csoportjának szándékát tapasztalhattuk az ösvény kiépüléséért, de a politikai erőviszonyok megváltozásával ez abbamaradt. Nagy kár, mert Gömörben kevés a barokk műemlék, a Kálvária legfelső kápolnája pedig nagyon szép késő barokk műemlék. Kár, hogy eddig az egyház sem fordított semmit a Kálvária felújítására, és állami támogatást sem próbált kérni. Pedig ez zárandokhely, és a befektetés hamar megtérülne.

Nemsokára szobrot kap a városban Pavol Jozef Šafárik, néhány éve a Bányászati Múzeum sarkán avatták fel Kossuth Lajos szobrát. Milyen gyakorlati jelentősége van a rozsnyói lokálpatriotizmus megerősítésében ezeknek az emlékműveknek?

A Šafárik-emlékműről már évtizedek óta beszélünk, csak senki nem vette észre. Érdekes, hogy csak a Kossuth-szobor felállítása után került napirendre. De már előbb is példát lehetett volna mutatni. P. J. Šafáriknak ugyanis óriási emlékműve áll a szülőhelyén, Kobeliarovóban (Kisfeketepatak). Ez az egykori paplak értemetlenül túlméretezett épülete, ráadásul nem is abban született. A szülőháza nem maradt fenn. A kobeliarovói hatalmas épületet a község önerőből képtelen méltóképpen rendben tartani, ez tehát egy méltatlan múzeum. Rozsnyón Šafárik két gyermekévet töltött az itteni gimnáziumban, amit emléktábla jelöl. Nekem ennyi is megfelel. A felnőtt Šafárik Rozsnyót sosem látta. Személy szerint mindig is inkább Dobšinský-emlékművet szerettem volna, mert ő szinte az egész életét Gömörben élte le. Első meséskönyve is Rozsnyón jelent meg. Idén májusban a város vezetése találkozott a kultúra képviselőivel, ahol javasoltam, hogy illene, hogy Dobšinskýnak is legyen emléktáblája Rozsnyón. Örülök, hogy polgármester úr állta a szavát, és az emléktábla elkészült.

Úgy gondolom, hogy a lokálpatriotizmus megszilárdulásához szükség van az emlékművekre és emléktáblákra.

Ugyanakkor a történelmi alakok művét is illenék ismerni, nem csak azt látni, hogyan néztek ki. Šafáriktól sok-sok évig szinte semmi sem jelent meg, az én generációm például a versein kívül szinte semmit sem tudott olvasni tőle. Ma már sok minden megjelenik, ám a fiatalok nemigen olvasnak. Másrészt: próbálja elolvasni mondjuk a Slovanské starožitnosti (Szláv régiségek). Ma emberfeletti teljesítménynek számít.

Miért fontos törődni a város minőségével, amelyben élünk? Egyszerűen azért, mert nemesíti az embert.

Miért kellene megőriznünk a főtérről jelleget? Miért kellene a Kálváriát hozzáférhetővé tenni?

Az embernek ismernie kell bizonyos értékeket, amik túléltek a századokat, s amik sosem változnak. Amik olyanok, mint a létezésünk alapjaira támaszkodó mankók. Röviden: az embernek szüksége van valamire, ami naponta jókedvre deríti. Talán a főiskolák mostani tantervének köszönhető, de azt tapasztalom, hogy a fiatal embereket ismét érdekelni kezdi a kulturális örökségünk, akárcsak az én generációm az annak idején. A különbség annyi, hogy akkor még csaknem minden a helyén állt. Ha nem lenne ez a főterünk, biztosan mások lennének mi is.

Hadd mondjak egy példát: egy ideig Selmechányán és Partizánskéban éltem. Selmec a 80-as évek elején egy szétvert, kaotikus város volt. Ezt-azt megjavítottak, de nagyon keveset. Hiányzott a rend, és ez meglátszott az ottani embereken is. Például a közlekedésen. Az ember mégis szabadabbnak érezte magát ebben a városban. Az itt élő emberek érdekesebbek voltak, mert érdekes környezetben nőttek fel, amely teli volt történelemmel, ami formálta őket. Az itteni embereknek volt fantáziájuk. Partizánskén minden rendben volt, a városban tisztaság, senki sem tülekedett az autóbuszra, hanem türelmesen sorba állt. Jólnevelt „Baťas” emberek éltek itt, mégsem éreztem jól magam. Ezekről az emberekről lerítt, hogy a környezetnek, amelyben felnőttek, nincs kulturális háttere. A selmeciekben ott élt egy darab történelem, a partizánskéiakban üresség volt, hiányzott belőlük a fantázia. Akkor tudatosítottam, hogy ez az ipari forradalom eredménye, amit már Čapek és Caolin is bírált. Az embernek mindene megvan, de elgépiesedik. Nem tudja fejleszteni a fantáziáját, mert nincsenek kulturális alapjai. Egyszerűen nincs miből merítenie. A történelmi háttér kulturális rétegeket alakít ki az emberben, s ezek nemesítik.

Milyen irányban kellene haladnia ennek a városnak?

Feltétlenül a környezet gondozása, nemesítése felé. A szép környezetben nemcsak a rozsnyóiak fogják jól érezni magukat, hanem a látogatók is. Rozsnyónak bányavárosból végre a kultúra és az idegenforgalom városává kellene válnia.*

* Az interjút Rado Kovács készítette. Eredetije az inforoznava internetes újságban jelent meg. Fordította: Kövesdi Károly